

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTI LA JÓZSEF NOMINATAE

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus LII.
Fasciculus 4.

HEKA LÁSZLÓ

**Adalékok Horvátország 1526 előtti
alkotmánytörténetéhez**

SZEGED
1997

Edit

Comissio Scientiae Studiorum Facultatis Scientiarum Politicarum et Juridicarum
Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae

ELEMÉR BALOGH, LAJOS BESENYEI, LÁSZLÓ BODNÁR, OTTÓ CZÚCZ,
JENŐ KALTENBACH, TAMÁS KATONA, JÁNOS MARTONYI, IMRE MOLNÁR,
FERENC NAGY, PÉTER PACZOLAY, BÉLA POKOL, JÓZSEF RUSZOLY,
LAJOS TÓTH, LÁSZLÓ TRÓCSÁNYI

Redigit
KÁROLY TÓTH

Nota
Acta Jur. et Pol. Szeged

Kiadja

a szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának
tudományos bizottsága

BALOGH ELEMÉR, BESENYEI LAJOS, BODNÁR LÁSZLÓ, CZÚCZ OTTÓ,
KALTENBACH JENŐ, KATONA TAMÁS, MARTONYI JÁNOS, MOLNÁR IMRE,
NAGY FERENC, PACZOLAY PÉTER, POKOL BÉLA, RUSZOLY JÓZSEF,
TÓTH LAJOS, TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ

Szerkeszti
TÓTH KÁROLY

Kiadványunk rövidítése
Acta Jur. et Pol. Szeged

ISSN 0324-6523

A horvátok honfoglalása *

A korai horvát történelemről, a horvátok beköltözéséről, letelepedésükről, valamint az első államalapítási kísérletekről a középkori Horvátország területén keveset tud a történettudomány. Így a XII. századig (Kálmán király 1102-ben bekövetkezett koronázásig Tenger-Fehérvárban) terjedő korszakot továbbra is homály fedi, annak ellenére, hogy e korszakról jelentős számú okirat maradt fenn. Az okiratok valódisága azonban vitatható. E forrásokat a származásuk szerint a horvát–dalmát területéről illetve azon kívüli eredetűekre lehetne osztani.

A horvát–dalmát területről harminc körüli okirat maradt fenn e korszakból. Azokat Franjo Rački horvát történész gyűjtötte össze és kiadta a *Documenta historiae Croaticae periodum antiquam illustrantia* című kiadványban,¹ illetve Marko Kostrenčić szerkesztésében az okiratok és egyéb források kiadásra kerültek a *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije* című munkálatban.²

Annak ellenére, hogy az okiratok eredete kétséges, azok mégis nagy jelentőséggel bíró források a XII. századig fennálló horvát nemzeti uralkodóházból származó uralkodók által irányított horvát államról.

E korszakról szóló, horvát–dalmát országból származó források mellett jelentős szerepe van a magyar dokumentumok közül a *Gesta Hungarorum P. magistri, qui Anonymus dicitur*,³ illetve a Kézai Simon *Gesta Hungarorumjának*.⁴ A velencei források közül Johannes Diaconus (Giovanni diacono) munkája *Chronicum venetum (Cronaca veneziana)*⁵ jelentős forrást jelent, valamint a frank források közül az *Annales Regni Francorum*.⁶ Fontos forrásoknak bizonyultak a pápai levelek, amelyekben a horvátokról (dalmátokról) van szó. Azokat Ferdo Šišić gyűjtötte össze a *Priručnik izvora* című művében.⁷

Mégis a legkorábbi horvát történelem legjelentősebb forrása Bíborbanszületett Konstantin A birodalom kormányzása című munkája.⁸

---

* Ez a tanulmány egy nagyobb lélegzetű – Horvátország középkori alkotmányosságáról szóló – munka részfejezete.

¹ Franjo Rački: *Documenta historiae Croaticae periodum antiquam illustrantia*, Zágráb, 1877. A Jugoszláv Akadémia kiadványa.

² *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (CD I.)*, (Szerk. Marko Kostrenčić, Összegy. J. Stipišić és M. Šamšalović), Jugoszláv Tudományos és Művészeti Akadémia, Zágráb, 1967.

³ *Gesta Hungarorum P. magistri, qui Anonymus dicitur* – ed. E. Jakubovich – D. Pais, SS. *rerum hungaricarum*, I. 1937.

⁴ *Gesta Hungarorum Simonis de Kéza* – ed. A. Domanovszky, SS. *rerum hungaricarum*, I. 1937.

⁵ Johannes Diaconus – ed. G. Monticolo, *Fonti per la storia d'Italia. Scrittori secoli X–XI. Cronache veneziane antichissime*, I., Roma, 1890.

⁶ *Annales Regni Francorum (et Annales qui dicuntur Einhardi)* – ed. G. H. Pertz – F. Kurze, SS. *rerum germ. in usum scholarum, Hannoverae*, 1895.

⁷ Ferdo Šišić: *Priručnik izvora hrvatske historije. Dio I. Čest 1 (do god. 1107.)*, Zágráb, 1914.

⁸ *Constantine Porphyrogenitus: De administrando imperio (A birodalom kormányzása)*. Moravcsik Gyula fordítása. Budapest, 1950. Vö. Nikola Tomašić horvát nyelvű fordításával: *Vjesnik kr. zem. arhiva, Zágráb*, 1918., 1919. Vö. a déli szlávokra vonatkozó részeknek B. Ferjančič szerb nyelvű fordításával: *Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*, II. köt., Szerb Tudományos Akadémia, Belgrád, 1959.

A források kutatása ténén jelentős munkát végzett Nada Klaić, a zágrábi Universitas egyetemi tanára. Az 1526. évig terjedő forrásokat a Izvori za hrvatsku povijest című tanulmányában részletezi.⁹

Az itt fölvezetett források alapján, de különösen Bíborbanszületett Konstantin leírásaira alapozva született meg a horvát honfoglalási elmélet. E szerint tehát a VI. század második felében az avarok elfoglalták a Duna–Tisza mellékét, mire Hérakleiosz császár birodalma határainak védelmére a horvátokat segítségül hívta (vagy legalább nem ellenezte az előrenyomulásukat Dalmátiába és Liburniába). A horvátok (illetve fehér horvátok) 626 után – az avarok konstantinápolyi veresége után – telepedtek le új hazájukba. Erről Bíborbanszületett Konstantin művének 31. fejezetében a következőket írja: "... így hát Hérakleiosz császár parancsára ezek a horvátok levérén és kiúzvén onnan az avarokat, Hérakleiosz császár rendelete folytán megtelepedtek az avaroknak ezen a földjén, melyen most is laknak..."¹⁰ A horvátok egy nemzetsége (öt fivér: Klukas, Lobel, Kozences, Muchlo és Kroat, s két nővér: Tuga és Buga¹¹ 630–640 között a római provinciák Dalmácia és Liburnia területére érkezett őshazájából Fehér-Horvátországból. A régi hazájuk mint külön politikai egység még a X. században is fennállt és a Kárpátok mögött, a Kis-Lengyelországban (Krakkó székhelyével) volt. Az új hazába érkezvén a horvátok legyőzték az ott lakó avarokat és szlávokat. A legyőzöttek egy részét a horvátok meggyilkolták, másik részüket elűldözték, majd az avarok egy része elfogadta a horvátok fennhatóságát és maradt, valószínűleg a Gács, Lika és Korbávia megyék területén. Ezzel magyarázható az a tény, hogy ezeken a területeken külön igazgatási egység született bán vezetése alatt. Maga a császár (Bíborbanszületett Konstantin) a már említett művében említi, hogy ezen a térségen kell keresni az "avarok maradványait".¹²

Ferdo Šišić szerint a honfoglaló horvátok az északnyugati szláv nyelvcsoporthoz tartoztak a legyőzött szlávok (az avarok alattvalói) pedig a délkeleti nyelvcsoporthoz. Mivel a letelepedett horvátság csekély számú volt – csupán az uralkodó réteg – így megtörtént a történelemben ismert eset, hogy a betelepült győztes lakosok átvették az alattvalóik nyelvét, azok pedig az új uralkodóik nevét.¹³

A győzelem után felbomlott a nemzetségek közötti kötelék. A letelepedett horvátok egy része – írja Konstantin császár – különvált és elfoglalta Illyricumot és Pannóniát (a Dráva és Száva közötti tartományok). E szerint a horvátok nem egy, hanem két államalakulatot alkottak.

⁹ Nada Klaić: Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine (A horvát történelem forrásai 1526-ig), Školska knjiga, Zágráb, 1972.

¹⁰ Bíborbanszületett Konstantin i. m. 31. fejezet.

¹¹ Bíborbanszületett Konstantin művének 30. fejezetében a neveket másképp fordították egyes szerzők. Így Nada Klaić: Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku (A horvátok története a korai középkorban), Manualia Universitatis Studiorum Zagradiensis, Školska knjiga Zágráb, 1975., 135. p. az említett neveket a következőképpen írja: Klukas, Lobelos, Kosentzes, Muhlo, Hrobatos (fivérek), Tuga és Vuga (nővérek). Ugyanezeket a neveket Trpimir Macan: Povijest hrvatskoga naroda (A horvát nemzet története), Nakladni zavod Matice Hrvatske, Školska knjiga, Zágráb, 1992., 63. p. így írja: Kluk, Lobel, Kosenc, Muhlo, Hrvat (fivérek), Tuga és Buga (nővérek). A magyar szerzők közül Szalay László: A horvát kérdéshez, Pest, 1861., 11. p. a nemzetség tagjait így írta: Klukas, Lobel, Kozenczes, Muchlo és Kroat (fivérek), Juga és Buga (nővérek).

¹² Nada Klaić: Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku, ezzel a ténnyel hozza összhangba Borna horvát herceg titulását "dux Guduscanorum"-ot. Lásd N. Klaić 137. p.

¹³ Ferdo Šišić: Pregled povijesti hrvatskoga naroda, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zágráb, 1975., 75. p.

A Száván túli Dalmát-Horvátország területe a Cetina folyótól északnyugatra a Verbász és Száva illetve Una folyókig, valamint Szluinon keresztül Zengig terjeszkedett. A terület 11 zsupánságból és egy három zsupánságból álló bánáságból állott. Ez utóbbi a bánnak közvetlen kormányja alatt állt. A báni zsupánságok voltak: Lika, Korbávia és Gács. A többi zsupánságok elnevezései: Clebiana (Hlievno), Tzensena (Cetina), Imota, Pleba (Pliva), Pesenta (Vezenta, Jájcától északra), Parathalassia (Primorje, tengermelék), Brebera (Brebir, Veglia és a Kari tó között), Nona (Nin), Sidrag, Nina (Smina) és Tinin (Knin).

A Pannonia Savia (Dráva és Száva folyók közötti terület) nyugati részén létrejött államocskának székhelye Sziszek volt. Külön nevét az országnak sehol sem találjuk.

A két horvátok lakta állam egymástól teljesen független volt.

A nép neve

A "horvát" név eredete illetve jelentése máig is vita tárgyát képezi. A szót a szláv "hora" ("hegy") szóval hozzák összefüggésbe valamint a Kárpát elnevezéssel. Egyes vélemények szerint a "charv" gyökből származna, amely ó-szláv nyelven védelemzni, megőrizni fogalmaknak felel meg. Biborbánszületett Konstantin szerint a nép nevének jelentése: "akinek sok földje van". Előfordul az az állítás is miszerint a "hrvati se" ("birkózní") lenne a szó eredete.

A 20. században a horvát nép neve összefüggésbe került az iráni eredetű Horoathos ("a nap útja") névvel, amit két, II–III. századi feliraton találtak meg az Azovi-tenger mellett. Az utóbbi években az iráni eredetre utaló bizonyítékok feltáráásával foglalkoznak a horvát szakértők. Mivel azonban az eredeti források hiánya miatt a történészek nem tudnak választ adni a fölített kérdésre, a "horvát" szó eredetéről a filológusoké lesz a döntő szó.

Az állam megalapítása

A letelepedett horvátok államszervezetének alapját a család és a nemzetség képezte. Egyes családok házközösségben éltek, mely egy vagy több falura terjedt ki. Több család összességének területe a zsupániát (megye) képezte. Annak élén a zsupán állt. Elfogadott vélemény szerint a zsupánok eredetileg egyenrangúak voltak és nem állt fölöttük egy közös fejedelem. Ezt az álláspontot azonban cáfolja Biborbánszületett Konstantin művének 30. és 31. fejezete, melyekben a császár kimondja, hogy a dalmáciai horvátoknak és a Pannon-horvátoknak "arkhont"-juk volt. Az első név szerint ismert fejedelem Viseszlav (785–802)¹⁴ volt. Borna (819–821) viselte a "dux Dalmatiae" címet. A Dráva–Száva közötti állam első ismert fejedelme Ljudevit (819–823) volt, aki Sziszekben székelt. 799-től a horvátok elismerték a frank fennhatóságot. Az állam megszállásának és a kereszténység fölvétele Nagy Károly idejére vezethető vissza. A nyugati egyházhoz is a frankok terítették a horvátokat.

¹⁴ Viseszlav fejedelem uralkodásának idejét az irodalom kb. 800. évet említi. Az említett 785 k.–802 évekre utaló adatot a Korai magyar történeti lexikon (9–14. század) Főszerk. Kristó Gyula, Akadémiai kiadó, Budapest, 1994., 273. p.-ből vettem át.

A tengerparton a dalmát városok romanizált lakossága elismerte Bizánc fennhatóságát, de ugyanakkor megőrizték a municipális jogait, és csak adófizetéssel bizonyították hűségüket a bizánci császár iránt.

845 táján Trpimir lett a fejedelem. Ő ugyan elismerte Lothár frank király fensőbbiségét Itália uralkodójaként, magát azonban "Dux Chroatorum iuvatus munere divino" címmel titulálta. Trpimir nevéhez fűződik a püspökség megalapítása Ninban 864-ben. A horvát keresztényeket magába ölelő püspökség elterjedt az egész Horvátország területére (a dalmát városok püspökei ekkor még a konstantinápolyi pátriárka fensőbbisége alá tartoztak) és közvetlenül a pápa alá tartozott.

878-ban a horvátok megszabadultak a frank fennhatóság alól, de kénytelenek lettek ismét elfogadni I. Bazileosz császár uralmát, aki horvát fejedelemmé Trpimir egyik elűzött fiát, Zdeszlávot tette, így az gyakorlatilag Bizánc vazallusa lett. Majd a politikájával elégedetlen horvátok összeesküvésének áldozata lett. Az ország élére pápai támogatással Branimir fejedelem került (879–892), aki levélben értesítette a pápát a hűségéről, mire VIII. János pápa 879. május 21-én megáldotta Branimirt, a horvát népet és a földjét.¹⁵ Branimirt a horvát történetírás Horvátország függetlensége megteremtőjének tekinti. Erejét bizonyítja, hogy uralkodásának idejétől Velence adót fizetett Horvátországnak az Adriai-tengeren való szabad hajózásért (solitus census). Utódja Trpimir fejedelem legfiatalabb fia, Mutimir volt (892–910). Ennek fia, Tomisláv Bizánctól megkapta a proconsuli címet és igazgatása alá kerültek a dalmát városok is. Šišić szerint Tomisláv uralkodott a Dráva–Száva közötti (Pannon-Horvátország) területen is.

Arról, hogy Tomisláv hogyan és mikor lett megkoronáztatva nem maradt nyom, ám Horvátország 925-től királysággá vált, amit a pápa elismert. Úgyszintén hiányosak azok az adatok, amelyek arra utalnak, hogy mikor terjedt át a horvát uralkodók hatalma a szávamellékre. Annýt tudunk, hogy Tomisláv ideje alatt a horvátok lakta területek legnagyobb része egy király alatt állt (lásd az 1. számú térképet).¹⁶

Ezen uralkodó alatt a horvátok és a magyarok összeütköztek Zágráb, Topusko és Bihács környékén. Tomisláv sikeresen harcolt a bolgárok ellen is, Šišić mellett Ivan Beuc is azt állítja, hogy a X. század közepén egységes horvát állam létezett Drávától a tengerig.¹⁷ Arról, hogy a Dráva és a Száva közötti térség, amely később Szlavónia (Sclavonia) néven szerepel, milyen fennhatóság alá tartozott a X. és XI. században, Kristó Gyula, Hóman Bálint és Karácsonyi János álláspontját¹⁸ képviselve azt állítja, hogy ez időtájt a Dráva–Száva közötti térség nem tartozott sem Horvátországhoz, sem Magyarországhoz. Kristó szerint ezt az állítást az is alátámasztja, hogy a kortárs horvát és magyar források hallgatnak a Dráva–Száva közről. A terület kétségtelenül horvát (szláv) zsupánjai szerinte inkább a lakosok etnikumára vetnek fényt, mintsem a horvát fennhatóságra.¹⁹ Magam is elfogadhatónak tartom e feltevést. Valószínűleg egyaránt a magyar és a horvát uralkodók tartottak igényt e térségre, de nem tudták azt teljesen magukévá tenni. Így egyes magyar, illetve horvát uralkodók hozzácsatolták ezt a szlávok

¹⁵ Vö. Ferdo Šišić i. m. 109. p.

¹⁶ Sokcsevics Dénes–Szilágyi Imre–Szilágyi Károly: A déli szomszédaink története 88 p.

¹⁷ Ivan Beuc: Povijest država i prava na području SFRJ (A Jugoszláv Szövetséges Föderatív Köztársaság államainak és azok jogainak története), Universitas Studiorum Zagrabienis MDCLXIX. Narodne novine, Zágráb, 1989., 17. p.

¹⁸ Kristó Gyula: A feudális széttagolódás Magyarországon, Akadémiai könyvkiadó, Budapest, 1979., 85. p.; vö. Hóman Bálint: A zágrábi püspökség alapítási éve, Turul, 1910., 111–112. p.; vö. Karácsonyi János: Szent László meghódítja a régi Szlavóniát. Értekezletek a történelmi tudományok köréből, XXIV. köt., 2.sz., Bp. 1916. 5–11. p.

¹⁹ Kristó Gyula i. m. 85. p.

lakta földet az államukhoz, de egészen a XI. század végéig nem tudták megszilárdítani a hatalmukat a Dráva–Száva közötti földön. A létrejött kapcsolat vagy rövid vagy laza lehetett, hiszen sem a horvát, sem a magyar név nem hagyott mélyebb nyomot e területen, amelyet a XI. századtól Szlavónia (Sclavonia) banatus vel ducatus-ként említenek az okiratok. Nada Klaić még azt sem tartja kizártnak, hogy valójában fejtelten volt, és ezért sem volt külön neve.²⁰ Mindezt a Dráva–Száva közötti a szlávok lakta földet – Szlavóniának nevezték el.²¹

Vitatott kérdés a 925. évben Tomiszláv megkoronáztatása. Karácsonyi János szerint a középkori írók rex-nek írtak olyan vezéreket és fejedelmeket is, akiket később e cím sehogy sem illetett meg. "... a rex szó csak VII. Gergely óta jelent önálló, független országfejedelmet, mert csak ő mondta ki, ő hirdette, hogy aki valamelyik császárnak hűbéri esküt tesz, az nem rex, hanem regulus... abból tehát – hogy 1059 előtt is egyes írók és feliratok a horvát hercegeket királyoknak nevezik –, az ő mai értelemben vett önálló, független királyságuk nem következik."²²

Franjo Rački egyik munkájában²³ részletesen tárgyalja ezt a kérdést. A horvát fejedelmeket elemzése szerint Tomiszlávig a pápai oklevelek "dux, princeps, comes" elnevezésekkel írják. X. János pápa (914–928) pedig Tomiszlávot "rex Chroatorumnak" címezi. Szerinte a római kúria nagyon vigyázott a pontos címzésre, mert a szomszéd humi fejedelmet "dux chulmorumnak" nevezi. A X. század vége felé a római udvar mellett Velence is elismeri a "rex Chroatorumot".²⁴

II. Sándor pápa (1061–1073) a horvát uralkodót "rex"-nek, a cseh uralkodót (II. Vratiszláv) pedig "dux" névvel nevezi.²⁵

Tomiszláv halála után, II. Trpimir (928–935), I. Kresimir (936–945), Miroszláv (945–949), II. Mihajlo Kresimir (949–969), Sztjepan Drzsiszláv (969–997) voltak a királyok. Ez utóbbi uralkodása alatt Horvátország megkapta a Bizánctól a dalmát szigeteket és a városokat, és 988 körül – a horvát királyok közül elsőként – megkoronáztatta magát Horvátország és Dalmácia királyává. Ferdo Šišić és az őt követő horvát történészek (pl. Trpimir Macan)²⁶ azt állítják, hogy Drzsiszlávot megajándékozták a bizánciak királyi jelvényekkel (korona, jogar, palást és arany alma). Ezen állítás ellen foglal állást a XX. századi horvát történészek közül Nada Klaić, aki szerint Drzsiszláv sem szerezte meg a dalmát városok fölötti fensőbbiséget, sőt ő föltételeznek nevezi Drzsiszláv királyi címét is.²⁷

Drzsiszláv volt az utolsó horvát uralkodó, akinek a velenceiek fizették a solitus censust, azt az adót amelyet Velence még Branimir fejedelemtől vállalt teljesíteni.

²⁰ Nada Klaić i. m. 88–89. p. Palugyai Imre: A kapcsolt részek (Honia–Croatia) történelmi- s jogviszonyai Magyarországhoz, Pozsony 1863. Megemlíti, hogy „Pannonia Savia”-ként említették a történetírók a területet, a lakosait pedig „Slavi Savientes”-nek.

²¹ Heka László: Uloga i značenje hrovaškoga bana u državopravnoj povijesti Hrvatske (tanulmány) hrvatske novine Eisenstadt 1997. I–II–III–IV–V. rész 41–42–43–44–45 számok 11. p.

²² Karácsonyi János: Ferdinand von Sisich: Geschichte der Kroaten. Erster Teil (bis 1102). Mit drei Karten, Zágráb, 1917. című könyvéről, Századok, 1918. III–IV. füzet, 176–182. p. Az idézet a 178. p. található.

²³ Franjo Rački: Kako i kada se preobrazi hrvatska kneževina u kraljevinu (Mikor és hogyan alakult át a horvát fejedelemség királysággá), Rad, Zágráb, XVII. köt., Zágráb, 1871., 70–90. p.; Vö. Margalits Ede: Horvát történelmi repertorium, I. köt. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 319. p.

²⁴ U. o.

²⁵ U. o.

²⁶ Ferdo Šišić i. m. 121. p., Trpimir Macan i. m. 34. p., vö. Sokcevičs Dénes–Szilágyi Imre–Szilágyi Károly: Déli szomszédaink története, Bereményi könyvkiadó, Budapest, 1994., 87. p.

²⁷ Nada Klaić i. m. 67. p.

Sztjepan Drzsiszláv halála után a trónra fia, Sztetoszláv lépett (997–1000). Uralkodása alatt azonban föllázdak ellene fivérei, III. Kresimir és Göjszláv.

A fivéréket e polgárháborúban valószínűleg segítette Samuilo macedón császár, aki 998 táján betört Horvátországba és pusztította az államot Zaráig, de egy várost sem tudott megszerezni magának. Időközben a trón körüli harcokat kihasználta a velencei dózse és a polgárháborúra hivatkozva följánlotta a védelmet a dalmát városoknak. Már 998-ban Zára elfogadta a védelmét. Mivel a dalmát városok névlegesen bizánci függésben voltak (a gyakorlatban viszonylagos önállóságuk volt), Orseolo Péter II. Bazileosz császártól kérte, hogy neki adja át a közigazgatást a dalmát városokban és szigeteken. Erre a császár ígent mondott, majd a dózse 1000. május 9-én elindult Velencéből. Miután Záránál legyőzte a horvát hajóhadat Zára mellett meghódoltak előtte Trau (Trogir) és Spalato (Split) városok, valamint Veglia (Krk), Osor és Rab szigetek is. Ezután eléje jött Sztetoszláv király és szövetséget kötött a dózséval, melynek értelmében túszként adta neki a fiát, Istvánt (Sztjepan). Ugyanakkor Sztetoszláv lemondott a solitus census adóról, amire a dózse megígérte az elűzött királynak, hogy segíteni fogja a trónra való visszakerülését. Az ifjú Istvánnal (Sztjepannal) tért vissza Velencében a dózse és a "dux Dalmatiae" címet vette föl. I. Sztetiszláv királyról többé semmit sem tudni, de valószínűleg valamelyik környező országba (Velencébe) menekült. A horvát trónra III. Kresimir (1000–1035. körül) és Gojszláv (1000–1020) léptek. Uralkodásuk idején állandó harcokat vívtak Velencével illetve az Orseolo családdal. A velencei dózse udvarán nevelkedő István (Sztjepan, Sztetoszláv fia) 1008 körül feleségül vette Orseolo Péter leányát Hicelát. 1011 táján az Orseolo család örököse, Otto feleségül vette Szent István király húgát, majd a dózse másodszülött fia János Bazileosz császár unokahúgát vette feleségül. Így került István (Sztjepan) közvetve rokonságba a magyar és a bizánci uralkodóházakkal.

Az Orseolo család bukása után Velence elveszítette a dalmát városokat, majd azokat 1024-ben ismét saját uralma alá helyezte Bizánc.

A Dráva–Száva közötti területet 1027-ben elfoglalta I. István magyar király, de azt nem csatolta Magyarországhoz, hanem Istvánt (Sztjepant) tette e terület élére, miután az 1026-ban az Orseolo családdal menekülni kényszerült Velencéből a magyar udvarba. Így tehát Sztetoszláv fia lett a "banatus vel ducatus Sclavonia" uralkodója magyar szövetségesként.

Mivel Dalmáciát Bizánc foglalta el, Szlavóniában pedig István (Sztjepan) mint magyar szövetséges ural kodott 1030-ban. III. Kresimir halála után a trónra lépett fia I. Sztjepan a Gvozd hegytől délre fekvő kis terület fölött uralkodott. Királysága alatt a horvátok püspököt kaptak "episcopus Chroatensis" címmel. Ennek ugyan nem terjedt ki a hatásköre egész Horvátországra, mint az egykori nini püspököknek, hanem inkább udvari püspök volt különös hatáskörrel. Az első névszerint ismert "episcopus Chroatiensis" Marko volt 1042 táján. I. Sztjepan utódja IV. Petar Kresimir volt (1058–1075), aki szárazföldön és tengeren is kiterjesztette az országának határait (quia Deus omnipotens terra marique nostrum prolongavit regnum),²⁸ és magát "rex Chroatorum et Dalmatorum"²⁹-nak nevezte, az országát pedig "regnum Dalmatiae et Croatiae". Ebből arra a következtetésre jutott a horvát történetírás, hogy IV. Petar Kresimir ténylegesen kiterjesztette a hatalmát a bizánc uralma alatt lévő Dalmáciára a császár beleegyezésével, és emiatt nem használta a korábbi horvát uralkodók által alkalmazott proconsuli és

²⁸ Az ajándéklevél horvát nyelvű fordítását közli Trpimir Macan i. m. 68–69. p. (A fordítás ismeretlen személytől ered).

²⁹ Az 1066. évi okmány szövegét horvát fordításban Trpimir Macan i. m. 68. p. közli.

eparch címeiket, amelyek csak nominális fennhatóságra utalnak. A Szent Krsevan zárdának adományáról készített ajándéklevelben ezért a király adományozta Maunt, "a saját szigetünket, amely a mi dalmát tengerünkben fekszik" (nostram propriam insulam in nostro Dalmatico mari sitam, que vocatur Maun),³⁰ Ezt az álláspontot az újkori horvát történészek közül nem képviseli Nada Klaić. Szerinte még senkinek sem sikerült bebizonyítani, hogy IV. Petar Kresimir tényleg kiterjesztette volna hatalmát Dalmáciára.³¹ Ezen álláspontját Miho Barada állítására támasztotta, aki ugyan nem tagadta, hogy IV. Petar Kresimir tényleg viselte a "rex Chroatorum et Dalmatinorum" címet "annak ellenére, hogy alkotmányjogilag az nem volt".³² Ezzel egészen új fényt vetett IV. Petar Kresimir királyra, akit a horvát történetírás a legjelentősebb horvát királynak tart (Zvonimirral együtt).

IV. Petar Kresimir tényleges hatalmával kapcsolatos a későbbi király Zvonimir társuralkodóvá fogadása. Ugyanis 1066-ig II. Sztjepan (István) IV. Petar Kresimir unokaöccse volt a társuralkodó, mivel a királynak nem volt gyermeke. Ekkortájt a Dráva–Száva közötti területen önállóan uralkodott Dmitar Zvonimir (Szvinimir, Dömötör).³³ Egyes horvát szerzők szerint, mint pl. Trpimir Macan, Zvonimir az egykori horvát király Szvetoszláv fiának Istvánnak (Sztjepan) és Orseolo Hicelának leszármazottja volt.³⁴ Ebből eredően azonban különböző következtetésre jutottak Miho Barada és őt követő Nada Klaić, valamint a többi horvát történész. M. Barada szerint ugyanis az elüldözött Szvetoszláv fia István (Sztjepan) és felesége Orseolo Hicela az Árpád-házi és bizánci uralkodók segítségével Horvátország ellen ténykedtek.³⁵ A rokonsági kapcsolatok révén Miho Barada és Nada Klaić azt is tartják valószínűnek, hogy Zvonimirt mint bánt rákényszerítették IV. Petar Kresimirnak.³⁶ Ezt a tényt mellőzve a horvát történészek zöme feltárja, hogy IV. Petar Kresimir kiterjesztette hatalmát Dalmáciára és a Dráva–Száva közötti területre, valamint Boszniára. Uralkodása idején három bánág volt az országban: a Dráva–Száva közötti részen (a későbbi Szlavónia), ahol Zvonimir volt a bán, Horvátországban (tengermelléken) Gojcsó (1060–1069) volt a bán, és végül Bosznia külön bánág volt.³⁷

Ferdo Šišić szerint "1066–1070 között jelentős események történhettek, melyek alapján Pannon-Horvátország ismét csatlakozott az anyaországhoz, annak uralkodója Zvonimir bán pedig átvéve Sztjepan kötelességeit és méltóságát, társuralkodója lett IV. Petar Kresimirnek és a trón várományosa"³⁸ Azonban, hogy milyen fontos esemény történhetett nem tudni. Franjo Rački állítása szerint Zvonimir már 1065-ben bán volt a Dráva–Száva közti részen. Magyarország és Horvátország viszonyát barátságosnak nevezte "mert Salamon pécsi koronáztatásán azt képviselte Szvinimir Dömötör horvát bán, a király után első a rangsorban és ott el is jegyezte I. Béla leányát Ilonát (Lijepa Jelena) László nővérét."³⁹ A magyar uralkodókkal való rokoni kapcsolat konkrét segít-

³⁰ A Mauni sziget ajándékozásáról lásd a 28. sz. jegyzetet.

³¹ Nada Klaić i. m. 69. p.

³² Miho Barada–L. Katić–J. Šidak: Hrvatska poviest, Zágráb, 1943., 61. p. Idézi N. Klaić i. m. 69. p.

³³ A későbbi horvát király pontos neve Dmitar Zvonimir, a magyar változatban leggyakrabban Szvinimir Dömötör, illetve Zolomer.

³⁴ T. Macan i. m. 40. p.

³⁵ Miho Barada: Dinastičko pitanje u Hrvatskoj XI. stoljeća (Az uralkodóház kérdése a XI. századi Horvátországban), VAHD 50, 1928–1929., 160. p. Vö. N. Klaić i. m. 69, 329. p.

³⁶ N. Klaić i. m. 69. p.

³⁷ Ferdo Šišić i. m. 130. p.

³⁸ Uo.

³⁹ Franjo Rački: Borba južnih slovena za državnu neodvislost u XI. veku (A délszlávok küzdelme állami függetlenségükért a XI. században), Rád, XXIV. köt. 80–150. p., Margalits Ede i. m. 404. p.

séget jelentet Zvonimirnak egészen a társuralkodói tisztség elfogadásáig. Az 1074–1075. év az okiratok szempontjából bizonytalan. Miután 1074-ben normann támadás érte Horvátországot, s a király fogságba esett, IV. Petar Kresimir kénytelen volt a normannoknak átadni Spalato, Trau, Zára (Zadar), Tengerfehérvár (Biograd Na Moru) és Nin városokat. A horvát király 1075. első felében halt meg és a trónon Zvonimir követte, aki 1070-től egész Horvátország (a tenger melléki és a Dráva–Száva közti részeken is) bánja volt. Nem tudni, hogyan sikerült Zvonimirnak a dux címig jutni, amelyet eredetileg IV. Petar Kresimir unokaöccse (és nem pedig fia, ahogy egyes magyar szerzőknél található)⁴⁰ II. Sztjepan viselte, tény, hogy Zvonimir a rokonsági kapcsolatainak és ügyes politikájának köszönhetően 1075-ben Horvátország királya lett. Pedig mint a Dráva–Száva területről jöttek, minden bizonnyal nehéz volt elfogadtatni magát mind uralkodót. Ugyanis a királyi hatalom a tenger melléki Horvátországban nem volt olyan szilárd, főleg a báni tisztséget viselők és a zsupánj gyengítették a király hatalmát. Ezért Zvonimirnak erős támasz kellett és ezt VII. Gergely pápában találta meg. A nagy reformpápának is érdekében állt, hogy Horvátország olyan királyt kapjon, aki a pápaság és a császárság küzdelmében az ő oldalán áll. Küldöttjével Gepizzonnal elküldte Zvonimir koronáztatására a pápai zászlót és a királyi hatalom jelvényeit: kardot, jogart és koronát, majd Salonában (Solin) 1075. október elején megkoronáztatták Zvonimirt horvát királyává. Ezért mondta Zvonimir, hogy ő "in salonitana basilica sancti Petri synodali et concordati totius cleri et populi electione de Chroatorum Dalmatinorumque regni regimine per uexillum, ense, sceptrum et coronam inuestitus atque constitutus rex".⁴¹ Zvonimir az első horvát uralkodó, kinek ismert nevének horvát változata és címe. Ezt a Baskai kőtblai fölirat örökölte.⁴² Maga a koronázási eskü VII. Gergely pápa elvei szerint történt, Zvonimír "hübéres voltának elismerése Horvátország részéről évi 200 arany adót"⁴³ jelentett a pápának. Franjo Rački szerint Horvátország ezzel a pápa protektorátusa alá került, ám ezt a helyzetet kihasználta arra, hogy megerősítse Dalmáciában a hatalmát. Zvonimir az egyik legjelentősebb horvát király, aki a pápában politikai szövetségest talált és egyben a határait is biztosította, valamint elérte az egyesített Horvát királyság alkotmányjogi elismerését is. A regnum Dalmatiae et Croatiae uralkodása alatt stabil ország volt. 1085-ben azonban meghalt VII. Gergely pápa és ez nagy csapásnak bizonyult a horvát király szempontjából, s 1089-ben azonban meghalt maga Dmitar Zvonimir király is. Haláláról a horvát történészek igen jelentős számú műben foglalkoztak. Azt a még ma is létező felfogást, hogy Zvonimirt a saját népe meggyilkolta volna élesen bírálta több művében Nada Klaić.⁴⁴

Zvonimir halála után – mivel egyetlen fia Radovan gyermekkorában meghalt – elhívták a szalonai zárdából, és királlyá választották – a Trpimirovics uralkodóház utolsó sarját, IV. Petar Kresimir unokaöccsét, – az egykori dux-ot – II. Sztjepant. Ekkor már

⁴⁰ Lásd Szalay László: A horvát kérdéshez, Pest, 1861., 20. p. Vö. Sokcevičs Dénes–Szilágyi Imre–Szilágyi Károly: Déli szomszédaink története, 89. p. Az unokaöccs szó horvátul sinovac, a fiú pedig sin. Lehetséges, hogy a horvát irodalom téves olvasásából származik e feltételezés. Én a horvát irodalomban nem találok olyan adattal, amely arra utalna, hogy IV. Petar Kresimir fiáról lenne szó, hiszen éppen ellenkezőleg IV. Petar Kresimirnak nem volt fiú örököse.

⁴¹ Franjo Rački: Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia, MS–HSM VII. köt., 1877., 103.; CD I. 139. p.

⁴² Vö. T. Macan i. m. 43. p., N. Klaić i. m.

⁴³ L. a 39. sz. jegyzetet, 408. p.

⁴⁴ Nada Klaić: Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku; Problem smrti kralja Zvonimira u novijoj literaturi (Zvonimir király halálának problémája az újabb irodalomban), Historijski zbornik, XV. köt., 1962.; O legendarnoj smrti kralja Zvonimira (Zvonimir király legendás haláláról), Istorijski zapisi, XX. könyv, II. köt., Titograd, 1963.

megkezdődött a küzdelem a horvát trónért, hiszen Zvonimir özvegye Ilona is igényt tartott a trónra, de az őt támogatók kisebbségben voltak a Sztjepan pártiakkal szemben. Az utolsó Trpimirovics-házi királyról szóló említés 1090-ből való, és valószínűleg ekkor meghalt. Az országban zűrzavar keletkezett, mert a horvátok nem tudtak megegyezni az új király személyéről. A trónviszályokban a dalmát városok, valamint a Guszics nemzetiségbeli Petar is átálltak Ilona oldalára, majd László királyt hívták segítségül és neki ajánlották föl a horvát trónt.⁴⁵ László király 1091-ben nagy sereggel átkelt a Dráván és Gvozd hegyig jutott nagyobb ellenállásra nem találva. Onnan igyekezett a gvozdi hegyeken át Dalmáciába jutni. A hegyekben azonban ellenállásra talált és a harcok közepette érte a hír, hogy a kunok és besenyők (akiket valószínűleg Bizánc küldött, mivel nem állt az érdekében Magyarország erősödése és terjeszkedése) betörték Magyarországra. Ezért Szent László félbeszakította a horvátok elleni harcot és hazasiertt szétverni a rablóhadat. Erről egy zárai oklevél szolgál bizonyítékkal: "anno incarnationis ihesu christi, nostri domini milesimo XCI kheri alexio constantinopoleos imperante, tempora quo uladislaus, pannoniorum rex, chroatie invadens regnum domnum alsum, suum nepotem (in) illo statut regem".⁴⁶ A horvát és magyar történetírás igen eltérően értékeli, Kálmán király horvát trónra lépését. László király, miután elfoglalta Horvátország Drávától Kupáig terjedő részét, azt még sem csatolta Magyarországhoz, hanem szorosan próbálta kötni az országához. Ezért az elfoglalt területet horvát királlyá kinevezte unokaöccsét, Álmost "magyar királyi herceget",⁴⁷ várispánságokat szervezett és megállapította a zágrábi püspökséget. Az elfoglalt területet kivonta a tinini horvát püspök joghatósága alól. A bécsi illusztrált krónika (Chronicon pictum vindobonense) szerint László király bosszút állni jött Ilona ellenségein. Ez azonban csak indíték volt, az igazi ok az örökösödési jog teljesítése. Ezért írta a krónikás: "Quod non fecit propter cupiditatem, sed quia secundum legalem (regalem) iusticiam sibi competebat hereditas, quoniam quidem rex Zolomerus in primo gradu afinitatis eidem attinebat et heredem non habuit."⁴⁸ Nada Klaić megemlíti, hogy László király nem csak a bosszú, illetve az örökösödési jog megvalósítása miatt jött Horvátországba, hanem maguk a horvátok két követe – Petar Cacaunt és Petar Gusics hívására –, Magyarországra utaztak és följajánlották neki, hogy vegye át az uralmat Horvátországban.⁴⁹ A spliti Anonymus e feljegyzését egyaránt hitelesnek tartja Ferdo Šišić és Nada Klaić.

1095-ben Álmos lemondott a horvát trónról. Időközben (1093-ban) ugyanis a tenger melléki Horvátországban a horvátok megválasztottak királynak egy Petar nevű előkelőt, így lehetséges, hogy a horvátok nyomására kényszerült Álmos elhagyni Horvátországot. Ezután 1097-ben Kálmán király, a Gvozd hegységben legyőzte Petar király hadát. A csatában elesett az utolsó horvát nemzetiségű király, II. Petar, s öt évvel később Kálmán király Tengerfehérvárott (Biograd na moru, Belgrád supra mare, Alba ad mare) megkoronáztatta magát Horvátország és Dalmácia királyává: "Ego Colomanus dei gratia rex Hungariae, Croatiae et Dalmatiae salvo habito consilio, postquam coronatus fui Belgradi supra mare".⁵⁰

⁴⁵ Ferdo Šišić i. m. 140. p.

⁴⁶ *Margalits* Ede i. m. 412. p.

⁴⁷ A Révai Nagy Lexikon szerint Álmos anyja Kresimir király leánya volt. Lásd Révai Nagy Lexikon, Budapest, 19., 303. p.

⁴⁸ *SS rerum hungaricarum* I. köt., 406. p. Idézi N. Klaić i. m. 491. p.

⁴⁹ Ferdo Šišić: *Priručnik izvora hrvatske historije*. Dio I. Cest I. (1107. évig) – A horvát történelem forrásainak kézikönyve –, Zágráb, 1914., 319–321. p., Vö. F. Šišić i. m. 140. p., N. Klaić 492. p.

⁵⁰ Franjo Rački: *Ocjena starijih izvora za hrvatsku i srpsku povijest srednjega vieka* (A középkori horvát és szerb történelem régebbi forrásainak méltatása), književnik (folyóirat), Zágráb, 1864. Lásd *Margalits*

Ettől számítjuk Magyarország és Horvátország közötti alkotmányjogi kapcsolatokat, amelyek 1918-ig eltartanak, és amelyeket jogi alapokra majd az 1868:XXX. tc. (a magyar–horvát kiegyezésről) fektet le.

A XI. század végi események rendkívül jelentősek a horvát–magyar alkotmányjogi viszonyok szempontjából, ám mielőtt rátérnénk azok tárgyalására nézzük meg Horvátország alkotmány- és jogtörténeti helyzetét a horvátok honfoglalásától Kálmán királyig, vagyis a nemzeti uralkodóház bukásáig.

Horvátország állami szervezete a nemzeti uralkodóház idején

A historiográfia gyakran a horvát állam születését a IX. századra teszi. Ezt azzal magyarázza, hogy e századból erednek az első írott feljegyzések a horvátokról, főleg azok fejedelméről. Elterjedt az a vélemény, hogy a horvátok törzsekben telepedtek le új hazájukban és hogy egyes törzs élén annak főnöke a zsupán állt, amíg a törzsek szövetsége fölött nem létezett egy közös fejedelem. Ezzel szemben a valóság az, hogy már a letelepedésükkor igen is létezett egy közös uralkodó, hiszen Biborbanszületett Konstantin is megemlíti, hogy a horvátoknak "független archont"-juk volt.⁵¹ Mert ha csupán egy törzsi szövetségről lett volna szó, akkor hogyan magyarázható, hogy a Bizánc uralma alatt álló dalmát városok olyan kis területre lettek kiszorítva, és hogy miért nem tértek vissza a dalmáciai lakosok a horvátok honfoglalása után a régi településükre. Mindez arra utal, hogy már a VII. századi letelepedésüknél létezett egy uralkodó és hogy a horvátok már ekkor hercegségként olyan politikai egységet képeztek, amely államnak nevezhető.⁵² Az egykori római provinciák lakosai tartós politikai szövetségben álltak, tehát szó sincs csak a szláv törzsek közti rövid időtartamra kötött főleg védelmi szövetségről. Az avar–szlávokat legyőző horvátok amúgy új hazájukban tényleg törzsi szövetséget kötöttek a legyőzöttekkel, és ez a szövetség a horvát nevet "csak azért kapta mert a horvátok átvették a vezetést a szlávok fölött az avarok elleni harcok idején"⁵³

A IX. században az államhatalom megerősödött. A latin okiratok az államot eredetileg "regnum Chroatorumnak" nevezték, ami a perszonális momentumra utal és a törzsi berendezkedésre való reminiscenció volt. Csak később jelentkezik a területi elv és ezután az állam neve "regnum Croatiae" vagy csak "Chroatia". A IX. századtól az állam lakosait többé nem nevezik "Sclavi" névvel, hanem "Chroati" (horvátok). A dalmát városokban pedig a római lakosság maradt. A IX. századi latin dokumentumokban a horvát uralkodót "dux Chroatorum" cím illette, a bizánci oklevelekben "archont Croatiae" névvel, míg a frank dokumentumokban pedig "dux Dalmatiae" vagy "dux Dalmatiae et Liburniae" címmel említik. Nem maradt nyom arról, hogy horvátul hogyan

Ede: Horvát történelmi repertorium II. köt. Bp. 1902. 449. p. Az utolsó horvát király haláláról lásd Heka László: Pogibija posliđnjega hrvatskoga kraija Petra i krajstaroga hrvatskoga harodnoga kraljevstva, Hrvatske novine, Eisenstadt, 22. szám, 12. p.

⁵¹ Lásd a 8. sz. jegyzetet. A horvátok honfoglalásáról és államalapításáról lásd Heka László: Doseljenje Hrvata u domovinu i ustotava Hrvatske države, Godišnjak Hrvatskog glasnika 1997., 12–21. p.

⁵² Az 1990. évi horvát alkotmány is a horvát államiségának kezdetét a VII. századi hercegségből számítja. Lásd Ustav Republike Hrvatske (A Horvát Köztársaság alkotmánya), Narodne novine RH 1990. december 22. "Izvorišne osnove" (Források alapjai).

⁵³ Bogo Grafenauer: Prilog kritici izvještaja Konstantina Porfirogeneta o doseljenu Hrvata (Adalékok Biborbanszületett Konstantin jelentéseinek kritikájához a horvátok bejövételéről), Historijski zbornik, Zágráb, V/1–2., 1952., 53. p.; Bogo Grafenauer: Nekaj vprašanj iz doba naseljanja južnih Slovanov (Néhány kérdés a déli szlávok letelepedésének korszakából), Zgodovinski časopis, Ljubljana, IV., 1950., 82. p.

nevezték a fejedelmet, de a XX. századi szerzők a "knez" (kenéz, fejedelem) szót alkalmazták. 925-től Tomisláv – az addigi dux – magát rexnek nevezte és Horvátországot ettől kezdve királysággént (regnum) említik az iratok. A horvát uralkodók vágyát, hogy hatalmukat kiterjesszék a dalmát városokra, végre sikerült – Bizánc beleegyezésével – Tomislávnak megvalósítani. Igaz az ő uralma iure delegato útján történt, de ez volt az első eset, hogy a dalmát városok a horvát uralkodó alá kerültek. 990 táján II. Bazileosz császár Sztjepan Drzsiszláv királyt kinevezte eparch-nak és a patricius udvari titullussal ajándékozta meg valamint igazgatása alá helyezte a dalmát városokat. Ezután az mint első horvát uralkodó Dalmácia és Horvátország királyává koronáztatta magát.⁵⁴ Dalmácia és Horvátország ekkor még nem képeztek egy államjogi testet, hanem Drzsiszláv is iure delegato igazgatta a dalmát városokat, amíg Horvátországban uralkodó-király volt iure proprio. Csupán IV. Petar Kresimirnek sikerült a dalmát városok fölött iure proprio úton uralkodni és magát "rex Dalmatiae et Chroatae" koronáztatni.⁵⁵ Ezzel Horvátország és Dalmácia egy regnumot képeztek (1069 táján).

A XI. századtól az állam neve "regnum Chroatia et Dalmatia" volt. A bizánci oklevelek inkább a Chroatia a pápák pedig a Dalmatia neveket alkalmazták. A XI. században már a Sclavonia (Szlavónia) név is használatba került.⁵⁶

Az uralkodó

Trpimir fejedelem (845 körül–864) megalapította a Trpimirovics uralkodóházat, amely 845-től 1090-ig, II. Sztjepan (1089–1090) király haláláig uralkodott. Trpimir ivadékai mellett csupán Domagoj (864–876), Branimir (879–892) és Dmitar Zvonimir (1075–1089) nem tartoztak a Trpimirovics uralkodóházhoz. Így tehát mondhatni, hogy érvényben volt az örökösödési rendszer, de olykor egyes uralkodó választás útján került a trónra (pl. Zvonimir). Az örökösödési sorrend nem volt szorosan kiszabva így vagy a primogenitura vagy a szeniorátus elve szerint történt a trón betöltése.

925-től Tomisláv magát királynak nevezte és ezután a horvát uralkodók, mint királyok szerepelnek. A király volt az ország legfőbb bírója, a véderő élén állt és a háborúban ő vezette a hadsereget. Mint kormányzónak, a határozataihoz szükséges volt az államtanács hozzájárulása. Pl. Trpimir a 852. évi ajándéklevelében megemlíti a közös tanácskozást (commune consilium), amelyen részt vettek az összes zsupánok (cum omnibus zuppanis). Trpimir utóda Mutimir pedig megemlíti, hogy közös tanácskozást tartottak a nép vezéreivel (commune consilium cum cunctis fidelibus et primatibus populi). Zvonimir által létrejött Árpád-házi rokonságnak egyik következménye abban is állt, hogy a zsupán tisztség mellett Horvátországban már IV. Petar Kresimir idején megjelenik a comes, elsősorban magyar hatásra. Zvonimir királysága idején a horvát nép ellenezte a báni méltóság mellőzését valamint a comesek előretörését. IV. Petar Kresimir a döntéseit a zsupánokkal, comesekkel, bánokkal és káplánokkal hozta (una cum nostris iupanis, comitibus, atque banis, capellanis etiam nostre regalis aulae). Arról, hogy a királyi tanács milyen hatást gyakorolt az uralkodóra eltérőek a vélemények. Két különböző álláspontra találunk a horvát irodalomban. Az egyiket Marko Kostrenčić képviseli. Szerinte a tanács véleménye nem kötelezte az uralkodót, csak annyiban, amennyiben van benne ésszerűség, vagy ahogy a latin közmondás mondja: "Tantum

⁵⁴ Lásd a 26., 27. jegyzetet.

⁵⁵ IV. Petar Kresimirről lásd e tanulmány 12., 13. p.

⁵⁶ Kristó Gyula i. m. 92. p.

valet, quantum ratio probat".⁵⁷ Egészen másképp vélekedik Franjo Rački. Szerinte a király határozatait (definitio, sanctio, statutum) az államtanács hozzájárulásával (consilium, consultum, annutus, laudatio, confirmatio, supplicatio) hozta és azok törvény erővel bírtak.⁵⁸ Úgy vélem, hogy mivel az államtanács (királyi tanács) tagjai bánok, zsupánok és püspökök voltak, a király azok álláspontjait nem mellőzhette, annál is inkább mert a bán a X. században társuralkodója volt a királynak. Így valószínűbb, hogy a király és az államtanács közötti kompromisszumként születtek a döntések, és attól is függtek, hogy egyes király milyen erővel bírt. A király ugyanis patrimonialis értelemben uralkodott, de a hatalom teljesítése attól a tényleges erőtlől függött, amely a király mögött állt. A hatalom pedig nem központosult eléggé erősen a király kezében, s ez a tény az állam gyengülését okozta.

Az államtanács mellett kivételes esetekben az uralkodó a nemzetgyűlés közreműködésével gyakorolta a hatalmat. A nemzetgyűlés (synodus) királyválasztáskor és más hasonló fontosságú ügyek (communis regni utilitas) esetében hivatott össze.

A rendes örökösödés esetében is a nemzet elismerése szükséges volt, amit a koronázás és a trónon való felemelés (exaltatio) által került kifejezésre. A horvát fejedelem beiktatása úgy történt, hogy ősei trónszékébe ültették, majd azon felemelték. Midőn királyokká lettek, a spalatói érsek vagy a tinini horvát püspök illetve a pápai legátus átadta nekik a királyi jelvényeket (azok a korona a jogar, az arany alma, zászló és kard voltak),⁵⁹ s az illető a koronát fejére tévén leült a trónszékre, melyen ezután az ősi szláv szokás szerint felemelték. Ez következik II. Sztjepan koronázási okleveléből is: "cum omnipotentis Dei pietas me sua clementia patrum, avorum, proavumque solio in regio, omnibus Croatae et Dalmatiae nobilibus collaudantibus, exaltaverit honore..."⁶⁰ A horvát királyok saját koronájukat maguk tették a fejükre, mint Boleszláv lengyel király.⁶¹

A király személye sérthetetlen volt, s a felségsértőt, (perversor regiae dignitatis) szigorúan büntették. A X. században már voltak törvényeik a horvátoknak. Az okiratok kettőt említenek, melyeket a spalatói nemzetgyűléseken (925-ben és 928-ban) hoztak a lázadókról és a gyilkosokról.⁶² Bíborbanszületett Konstantin pedig a művében megemlítette a törvény horvát elnevezését (zakon) is.

Az uralkodónak nem volt állandó székhelye, így udvarával utazott az országban, főleg Nin, Klissza (Klis), Tinin (Knin), Tengerfővár és Salona kastélyaiban székelt. Az uralkodó igazságszolgáltatás célból is bejárta az országot és akkor is az említett kastélyokban ítélkezett. A kastélyokat curia regia névként említik az okiratok, Kresimir király idején pedig aula regalisként.

⁵⁷ Marko Kostrenčić: Nacrt historije Hrvatske države i hrvatskog prava (A horvát állam és a horvát jog történelmének vázlat), I. könyv, Universitas Studiorum Zagradiensis, Školska knjiga, Zágráb, 1956., 13. p.

⁵⁸ Franjo Rački: Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća. Vrhovna državna vlast. Odnosaj medju Crkvom i državom. (Horvátország belső állapota a XII. század előtt. A legfőbb állami hatalom. Az egyház és állam közötti viszony), Rad, Zágráb, 1888., XC1. 125–180. p., Margalits Ede i. m. II. köt., 24–26. p.

⁵⁹ A királyi jelvényekről eltérő véleményt találunk. Biztos azonban, hogy korona, jogar és zászló a horvát királyok jelvényei voltak.

⁶⁰ Franjo Rački: Kada i kako se preobrazi hrvatska kneževina u kraljevinu. Margalits Ede I. köt., 322–323. p.

⁶¹ Uo.

⁶² Lásd az 58. sz. jegyzetet.

Az udvar

Még a fejedelemség idején Horvátországban szervezett volt az udvar. Fejlődése leginkább a frank udvarok példája szerint történt. Az udvar élén djed (maiordomus regiae) állt mint az udvar ügyeinek irányítója. A tisztség horvát elnevezése alapján nyilvánvaló, hogy az udvarban horvát nyelven beszéltek. A gazdasági ügyek intézője (djed) mellett az udvarbíró (regalis curiae iudex) volt az udvarban a legfőbb tisztség. Az okiratok megemlítik még a kamarást (camerarius), lovászmestert (cavallarius iupanus), pohárnokmestert, ajtónállót mint udvari tisztségeket. A király kíséretében a fegyverét az armiger iupanus, scutobaiulus hozták, a buzogányát pedig macecharius iupanus. A vadászatban pedig a királyt a solymász (falconarius) és az ebőrző (canifer) kísérték.

Az udvari kancellária

Az udvarban még a fejedelmek idején létezett az udvari kancellária, amely az uralkodó elhatározásait írásban foglalta és az okiratot kiállította. A fejedelmek idején – más udvarokhoz hasonlóan – a horvát udvari kancellária szoros kapcsolatban állt az udvari kápolnával (capella regis vagy capella regia), amelynek tagjai az udvari papságot alkották. A IX. századi horvát fejedelmek iratait éppen a káplánok készítették el. A capellanus még időnként megjelenik mint oklevél készítő a X. században, de gyakrabban azokat már az aulae regiae cancellarius vagy cancellarius regius készítette. A kancellária élén álló kancellár elnevezéséből (cancellarius regis) valószínűnek tűnik, hogy a horvát udvari kancellária a frank minta szerint épült. A horvát királyok kancellárja leggyakrabban a később Tininben (Knin) székelő horvát püspök (episcopus Chroatensis) volt. Az okiratok, melyeket a kancellária állított ki a következő nevek alatt szerepelnek: scriptum, pagina, litterae, chirographum. Néha közelebbről is megjelölték a kiállított okiratot: paginula privilegialis, donationis cartula, stb. Egyes okiratok pedig a közismert nevükön szerepelnek: decretum, testamentum, privilegium.⁶³

Az államkincstár (aerarium regium, fiscus regalis)

Az államkincstár jövedelmeit képezték a királyi birtokok jövedelmei (terra regales), a földadó (terrarium), a városok által fedezett tributum pacis, valamint a martinarium (marturina, nyest- bőr- adó, menyétbőr adó), mint a legrégebb és legismertebb horvát adónem. A Szlavóniában alkalmazandó nyestbőr- adó gyakori volt más szlav népeknél is (pl. az oroszoknál). A nyestet mint kereskedelem és adónem szimbólumát megörökítették a szlavón címeren is.

A horvát bán

A horvát báni tisztség az avar kagán tisztség maradéka. Eredetileg Gács, Lika és Korbávia megyék területén létezett és ezeket a megyéket a bán a király nevében igazgatta. Jogkörének jelentős része volt a katonai parancsnoki tisztség is. A felsorolt három

⁶³ Marko Kostrenčić i. m. 132. p.

megye képezte a Horvát bánságot, mely területet meg lehetett különböztetni a többi 11 megyétől, melyek a Horvát királyságot képezték 925-től. A Horvát bánság és a Horvát királyság valamint a középkori Szlavónia (Dráva–Száva közti részt) területét a 2. sz. térkép ábrázolja.⁶⁴ A X. századtól a bán társuralkodó lett, sőt Zvonimir bán választás után királlyá koronázták. Az Árpád-házi királyok idején a bán Horvátországban ismét a király után következett a hierarchiában. Az eredeti jogköre csökkent a Habsburg-házi uralkodók idején. Az 1868:XXX. tc. módosította a báni tisztség hatáskörét, amely politikai tényezőként háttérbe került. A II. világháborúnak a volt Jugoszláviában való kirombanásával ezeréves léte után megszűnik a báni tisztség is.

A zsupániák, a zsupánok

Egy vagy több nemzetség képezte a zsupát, majd több zsupa alkotta a zsupániát. Néha azonban összekeverik a zsupa és zsupánia szavakat és a megyét is zsupaként jelölik meg egyes szerzők. A zsupánia magvát a megye vára képezte. A vár mellett népes előváros volt. A megye nem a családokról, törzsekről, melyek ott laktak, kapta a nevét, hanem a földrajzi tényezőkről: folyóról, hegyről, vagy erdőről. A vár és az előváros közötti térségen vásárokat, gyűléseket tartottak illetve a király ott tartotta az ítélkező gyűléseit (apud castrum). A zsupánia élén a zsupán (comes) állt, mint annak hadvezére és bírója. A tisztséget választás útján töltötték be a legelőkelőbb nemzetségekből. Mivel még a hadügy, az igazgatás és a jogszolgáltatás nem voltak szétválasztva azokat a saját zsupánia területén a király nevében a zsupán végezte. Tagja volt az államtanácsnak (királyi tanácsnak). Segéde az alszupán volt, a további megyei tisztségek pedig a százados (centurio) és prisztáv (pristaldus). A vár élén a várkapitány (castellanus) állt, aki a zsupánnak volt alárendelve. Egyes családok – házközösségekben – falvakban laktak. Arról, hogy valaha egy család lakott egy faluban megmaradt a bizonyíték mind a mai napig például Likában. Közismert a Čorak falu, amelyben minden lakos Čorak vezetéknévvel visel, habár azok már nem állnak rokonsági viszonyban. A falú (villa) lakosai saját knézüket (kenéz) választottak. Kötelesek voltak építeni a várat, annak falait javítani valamint védeni a várat.

A városok (civitatis)

A városok – különösen a nagyobbak – ki voltak véve a zsupániák hatásköre alól és önkormányzattal bírtak, amelyet a városi statutumok biztosítottak. Azonban ilyen statutum a XII. század előtti korszakból nem maradt meg. Amíg a zsupániákban a horvát életmód érvényesült, addig a városok – főleg a dalmát tengerparti városok – szervezete az itáliai városokra hasonlított. A város lakosai a nobiles (cives maiores) vagy a polgárok (cives minores) kategóriába tartoztak. A városi közgyűlés (consilium maius) igen ritkán ült össze csak a létfontosságú kérdések tárgyalása végett. Tagja volt minden nagykorú városi nemes. Vele szemben a városi tanács (curia minor) intézte a közigazgatást, bíraskodást és előkészítette a nagy tanács munkáját. Tagjai a város elöljárói voltak

⁶⁴ Nada Klaić Árpád-házi királyok jövetele a horvát–dalmát trónra című térképe. Lásd N. Klaić: Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku, IX. melléklet, 486. p.

az elnöke pedig a prior. A prior egyben a nagytanács elnöke is volt, ő képviselte a várost, a kezében volt a végrehajtó és az ítélkező hatalom is.

Az egyház

Az egyház a horvát nemzeti uralkodóház idején független volt az uralkodótól. A horvátok 864-ben Ninben püspökséget kaptak, amely közvetlenül a pápa alatt állt, tehát önálló volt. 923-ban a dalmát püspökök is elismerték a pápai fennhatóságot, ekkor megszűnt a nini püspökség és a horvát területek a spliti érsekség jurisdikciója alá kerültek. 1000-ban Trauban, 1042-ben Tininben, 1058-ban Tengerfehérvárban, 1076-ban ismét Ninben állították fel a püspökséget. Legjelentősebb volt ezek közül a tinini püspökség, amelynek joghatósága Dráva folyóig, Pozsega megyéig terjedt és amelynek feje a horvátok püspöke címet viselte. A spalatói érseket a helyi papság és a nép választotta, a tisztességben pedig a pápa erősítette meg. A püspököket a helyi papság és a nép választotta, azokat pedig a spalatói érsek erősítette meg tisztségükben. Az egyháziak bíraskodási joggal rendelkeztek. A jövedelmeik behajtásában az uralkodók is segítettek. Az egyház legfőbb jövedelme földbirtokaiból származott.

Jogforrások

Már a kora feudális korban voltak törvényei a nemzetnek, amelyeket az uralkodó és a nemzetgyűlés alkottak. Az oklevelek két ilyen törvényt említenek, melyeket a X. században a spalatói gyűlésen alkottak, 925-ben illetve 928-ban méghozzá a lázadókról és a gyilkosokról.

A törvények mellett a szokásjog volt a fő jogforrás. Írott formában a szokásjogról nem maradt nyom 1102 előtt.

A statutumok igen jelentős jogforrásnak számítottak a dalmát városokban és azok számára biztosították az autonómiát. Rajtuk kívül az eredetileg horvát alapítású városokban (Tengerfehérvár, Sebenico) is alkottak statutumokat, melyek szintén ezek számára biztosították az öngazgatást.

A magyar–horvát államközösség kezdetei

A XIX. század közepétől a XX. század elejéig évtizedekig tartó közjogi kérdésekről szóló vita zajlott le horvát és magyar történészek között, különösen 1880–1910 között. Egyrészt Vjekoslav Klaić és Pesty Frigyes valamint Izidor Kršnjavi és Pauler Gyula közt, de ugyanakkor Ferdo Šišić és Karácsonyi János közötti viták – melyekben Šišić oldalán Rudolf Horvat és Nikola Tomašić is részt vettek Karácsonyival szemben –, akörül forogtak, hogy László és Kálmán magyar királyok hogyan és milyen jogcímen foglalták el Horvátországot.

A témáról a fősoroltagon kívül még jó néhány szakmai tekintély – a magyar illetve horvát oldalról – is írt.

A kérdés a magyar nemzeti mozgalom kezdetével az 1790. évi magyar országgyűlésen mint "horvát kérdés" jelentkezett, és válaszként a horvát nemzeti eszme ébredését, illetve a délszláv állam gondolatának születését eredményezte. Kevés hasonló

példára találunk, a magyar illetve horvát historiógráfiában, amely ilyen heves vitát okozott volna, mint amelyet a horvát–magyar államközösség kezdeteiről szóló nézetek váltottak ki.

A XI. század végén és a XII. század elején történekről kialakult véleményeket csoportosíthatjuk három kategóriába. A magyar szerzők közül Karácsonyi János, Pauler Gyula és Horvát István azt állították, hogy miután Kálmán király fegyverrel meghódította Horvátországot, a horvátok elveszítették az államiságukat és mint Magyarország "hódított részei" (*partes subjectae*) az állam részei lettek. Így pl. Horvát István szerint Horvátország a hódítás után elveszítette minden önállóságát és Magyarország részévé vált.⁶⁵ E véleménnyel szemben állt az a nézet, miszerint Kálmán király azután koronázta meg magát horvát–dalmát királlyá, hogy szerződést kötött (*Qualiter, Pacta conventa*) a 12 horvát törzs fejeivel. A *Pacta conventa* elmélet szerint a horvátok saját akarat alapján vált Kálmán horvát–dalmát királlyá. A felfogást támogatók azt állították, hogy Horvátország és Magyarország perszonális unióban álltak és a két államot csupán a közös király személye kötötte. Tehát Horvátország megtartotta az államiságát és nemzeti önállóságát. A *Pacta conventa* körüli vita lett a XVIII. század első felében a magyar–horvát közjogi viták középpontja. A horvátok e forrás valóságát védve egyben tagadták a magyar álláspontot a fegyveres hódításról. A *Pacta conventa* mint hiteles forrást Eugen Kvaternik, Tadija Smičiklas, Franjo Rački, Vjekoslav Klaić és még jó néhány horvát szerző vélte. Ez álláspont támogatásának politikai háttere is volt, és a forrás kritikai átértékelésére csak a Monarchia bukása után került sor. Igaz már Ferdo Šišić 1914-ben – miután összegyűjtötte a témára vonatkozó historiógráfiát⁶⁶ – kimondta, hogy a *Pacta conventa* nem államjogi forrás, hanem királyi diploma,⁶⁷ ám később ismét elfogadta a korábbi historiógráfia álláspontját.⁶⁸ A horvát szerzők közül a jogtörténészek Marko Kostrenčić,⁶⁹ Ferdo Čulinović⁷⁰ valamint Oleg Mandić⁷¹ bizonyos értelemben nem vetették el a *Qualiter*. Így Marko Kostrenčić szerint "a *Qualiter* egy XIV. századi okirat, amely az 1102-ben történekről szól".⁷² Ő azonban e szerződésben nem látott semmilyen nemzetközi szerződést vagy perszonális uniót Magyarország és Horvátország között, hanem feudális paktumot a magyar király mint senior és a 12 törzs fejei mint vazallusok közt.⁷³ A *Pacta conventa* mint hiteles forrást elvetették nemcsak a magyar szerzők, hanem a horvátok közt pl. Nada Klaić,⁷⁴ a szlovénok közt pedig Ljudmil Hauptmann⁷⁵ és Bogo Grafenauer.⁷⁶ Az autentikus források szerint megállapítha-

⁶⁵ Horvát S.: Über Kroatien als eine durch Unterjochung erworbene ungarische Provinz und des Königreichs Ungarns wirklicher Theil, Leipzig, 1844., *Državnopravna historija jugoszlávskih zemalja* XIX. i XX. vijeka (A jugoszláv államok államjogi története a XIX. és XX. században), Skolska knjiga, Zágráb, 1953., 38. p.

⁶⁶ Ferdo Šišić: *Priručnik izvora*, 459. p.-től.

⁶⁷ U.o. 525. p.

⁶⁸ Ferdo Šišić: *Poviest Hrvata za kraljeva iz doma Arpadovića (1102–1301). Prvi dio (1102–1205). Od Kolomana do Ladislava*, III., (A horvátok története az Árpád-házi királyok idején 1102–1301. Első rész 1102–1205. Kálmántól Lászlóig), *Djela HAZU*, XXXVIII. köt., Zágráb, 1944., 640–641. p.

⁶⁹ Marko Kostrenčić i. m. 147–152. p.

⁷⁰ Ferdo Čulinović i. m. 38–39. p.

⁷¹ Oleg Mandić: „*Pacta conventa*” i „*dvanaest*” hrvatskih bratstava („*Pacta conventa*” és a „tizenkét” horvát testvérség), *Historijski zbornik*, XI–XII. köt., Zágráb, 1958–1959., 165. p.-től.

⁷² Marko Kostrenčić i. m. 149. p.

⁷³ U.o. 151–152. p.

⁷⁴ Nada Klaić: *Povijest Hrvata* 32–33. p., 73–81. p.

⁷⁵ Ljudmil Hauptmann: *Hrvatsko praplemstvo*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana. (Horvát ősnemesség), Szlovén tudományos és művészeti akadémia, Ljubljana, *Rasprave*, I. köt., 1950. Vö. Nada Klaić: *Povijest Hrvata*, 73. p.

tó, hogy a *Pacta conventa* lényege nem hamis. A 12 horvát nemes törzs tényleg mentes volt az adó vagyis *tribus* fizetésétől. Valószínűleg, hogy a katonai kötelességük szempontjából is kedvezményeket élveztek, tehát nem kellett a nemes község minden egyénének háborúba vonulni, hanem egy községből 10 lovas katonát küldeni a nemes törzsnek.⁷⁷ A *Pacta conventa* valóban egy XIV. századból eredő dokumentum, mely azonban sem nemzetközi szerződésnek sem államjogi okiratnak nem minősül. Nada Klaić szerint ezen okirat azt a célt szolgálta, hogy a horvát kisenemesség korábbi időszakra vezethesse vissza a nemességét. Ő ugyanis az eredeti forrásokra hivatkozva igyekezett bebizonyítani, hogy a 12 nemesi törzs intézménye (*nobiles duodecim generacionum regni Croacie*) csak 1350. év körül keletkezett és lehetetlen, hogy ilyen intézmény létezett volna már 1102-ben. Az Árpád-házi majd az Anjou-házi királyok uralkodása Horvátországban (Szlavóniától eltérően) csak 1347 után erősödött meg, tehát a kisenemesség keletkezése is ekkorára vezethető vissza. Ebből N. Klaić arra a következtetésre jutott, hogy "a horvát történelem Kálmán királynak olyan hatalmat tulajdonít, amennyit az ténylegesen Horvátországban soha sem birtokolt."⁷⁸ A magyar–horvát államjogi kezdésének harmadik álláspontja szerint László és Kálmán királyok a horvát trónt az örökösödési joguk alapján foglalták el. Horvát részről Ferdo Šišić, Iso Kršnjavi részben – Vjekoslav Klaić, valamint Nada Klaić képviselték ezt az álláspontot. Magam is e nézetet tartom valószínűnek, de hozzátésem azt is, hogy az örökösödési jogukat László és Kálmán királyok tényleg fegyverrel valószínűsítették meg. A magyar részről ez állásponthoz hajlik talán Szalay László,⁷⁹ sőt Hóman Bálint is. Ez utóbbi azt állította, hogy Kálmánnak ugyan volt nagy serege, de az mégsem mint hódító, hanem mint örökös uralkodó lépett föl, és Horvátországra való jogát a pápa is elismerte. Ezért Kálmán királlyá koronáztatta magát "weil diese Krönung am besten und verständlichsten die Gesetzmässigkeit seiner Regierung und die tatsächliche Besitzergreifung seines Landes und seiner königlichen Rechte dokumentierte."⁸⁰

Csizmádia A.–Kovács K.–Asztalos L. is hasonló vélemény mellett foglaltak állást. Szerintük László király nővérét, Ilonát "Zvojnimir" király özvegyét, sereggel segítette meg, majd miután megjelent Horvátországban és Szlavóniában, az ottani előkelők királyuknak elismerték. Kálmán trónra lépésével elismertette királyságát a horvátokkal; majd a dalmát városokat is elfoglalta, kik tőle kértek védelmet. Az így kialakult viszony a magyar király és a horvátok között az egész középkorban "szinte zavartalan" volt.⁸¹ Ez álláspont ellen különösen Marko Kostrenčić voksolt, azért mert szerinte Ilona királynőnek nem volt örökösödési joga a horvát trónra.

A magyar–horvát államközösség kezdeteinek megvilágítása végett érdekes fényt vetni Kálmán király megkoronáztatására. Tény, hogy 1097-ben Kálmán a Gvozd-hegységben legyőzte az utolsó horvát nemzetiségű királyt, Petart, azonban Lászlótól eltérően nem hagyott Horvátországban senkit sem helyetteseként. Horvátországban pedig senki sem érezte magát olyan erősnek, hogy pályázzon a trónra. Elképzelhető azonban az is, hogy a trón körüli zavargások, melyek már Zvonimir halála (1089) után

⁷⁶ Bogo Grafenauer: Pomembnejši novi rezultati v starejši zgodovini jugoslovanskih narodov (Új eredmények a jugoszláv népek korai történetéhez), *Zgodovinski časopis*, Ljubljana, XVIII. köt., 201. p-től.

⁷⁷ A *Pacta conventa* szövegét közölte Miho Barada: *Postanak hrvatskog plemstva*, (A horvát nemesiség kialakulása), *Časopis za hrvatsku poviest* I., Zágráb, 1943., 203–205. p.

⁷⁸ Nada Klaić: *Povijest Hrvata*, 74. p.

⁷⁹ Szalay László: A horvát kérdéshez, Pest, 1861.

⁸⁰ Hóman Bálint: *Geschichte des ungarischen Mittelalters*, B. I. Von den älteren Zeiten bis zum Ende des XII. Jh., Berlin 1940. Idézi N. Klaić. i. m. 513. p.

⁸¹ Csizmádia A.–Kovács K.–Asztalos L.: *Magyar állam- és jogtörténet*, Budapest, 1986., 50. p.

kezdődtek, arra készítették a főurakat, hogy a béke érdekében mégis fogadják el Kálmánt, hiszen a Trpimirovics uralkodóház kihalása után a horvát trón az Árpád-házi királyoké mint törvényes örökösöké lett.

A korábbi historiógráfiában (főleg Magyarországon) fölvetődött az a kérdés, hogy melyik koronával koronáztatta meg magát Kálmán horvát–dalmát királyává. Erre utaló bizonyítékot nem tudunk fölmutatni. Ugyanakkor valószínűleg, hogy a pápától kapott királyi jelvényeket – kardot, jogart és koronát – Zvonimir halála után a horvátok nem adták vissza. Ezért feltételezhetjük, hogy Zvonimir koronájával koronáztatta magát Kálmán horvát–dalmát királlyá. A koronázatásnak lényege nem csak abból állhatott, hogy Kálmán Horvátország és Dalmácia lakosainak tudomására adja, hogy a Trpimirovicsok után ő és családja lettek az ország uralkodói, hanem abból is, hogy a szomszédoknak is bebizonyítsa, hogy Horvátország ettől kezdve az uralkodása alatt áll. Ezzel magyarázható a velencei dózse (az általa elsajátított) "dux Dalmatiae et Croatiae" címeréről való lemondása. Végül a horvát–dalmát királlyá koronázatása mint aktus Álmosra nézve is jelentős volt. Kálmán király éppen miatta fiára, Istvánra is átruházta a királyi jogokat. Nada Klaić szerint az Árpád-házi királyok később is – "a rendezetlen örökösödési sorrendben" – külön horvát koronával koronáztatták meg fiaikat (utódaikat).⁸²

Ez a szokás addig maradt fenn, amíg az örökösödési rendszer nem állandósult, tehát IV. Béláig. Addig a trónörökösök rendszerint horvát–dalmát királyokká koronáztatták magukat.⁸³ Az ifjabb királyság rendszere azonban főleg a Dráva–Száva közötti részen (Szlavónia) állandósult. E rendszerben egyesek "Szlavónia relatív különállását, de alkotmányos egységét" a Magyarországgal való kapcsolatban látják.⁸⁴ Ifjabb királyként Szlavóniában regnált (a későbbi IV.) Béla 1220–1226. között, majd Kálmán (1226–1241), István (1246) és Béla (1261–1269) álltak hercegként a tartomány élén. Szlavónia már Szent Lászlótól királyi magánbirtok lett. A Magyar Királyság és a Szlavónia (Sclavonia, a középkorban gyakran Tótország) közötti kapcsolat kezdetét Szent László által megalakított zágrábi püspökség felállításától szokás venni. A zágrábi székesegyház azóta is Szent István nevét viseli. A püspökség fölállításának idejét 1091–1094. közé sorolhatjuk. Szlavónia Szent László idejétől tényleg tartomány lett, hiszen a magyar király egyházszervező tevékenységeinek folytán a püspökséget a magyar egyházszervezet részévé tette, kiépítette a magyar vármegyerendszert is. Szent László ugyanakkor Szlavóniát nem csatolta Magyarországhoz, fennmaradhatott a nemzeti szervezete, de a zsupánok helyére ispánokat állított. A vármegyék alakulásának idején a 15 várispánságból öt nemesi vármegye alakult. Zágráb, Varasd, Kőrös, Verőce és Dubica.⁸⁵

Ami pedig Horvátországot illeti (A Száván túli Gvozd-hegységtől az Adriai tengerig) hozzátartozott az újkori és Bosznia egy része is. Kálmántól kezdve a magyar királyok meghagyták a horvátok régi kormányzatát, nem alkalmazták a vármegyerendszert, hanem megmaradt a zsupánságok hálózata, nem építettek ki külön horvát udvartartást, kincstárat, nem avatkoztak be a horvát nemesség ügyeibe. A magyar királyok hatalma a XIV. század közepéig nem tudott megerősödni Horvátországban. Ennek egyik

⁸² Nada Klaić: *Povijest Hrvata*, 17. p.

⁸³ Ferdo Šišić: *Priručnik izvora*, I. köt., 542. p.

⁸⁴ Az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék szerzői munkaközössége: *Beliznay Kinga–Föglein Gizella–Horváth Attila–Mezey Barna–Révész T. Mihály*: *Magyar alkotmánytörténet*, Szerk. Mezey Barna, Osiris kiadó, Budapest, 1995., 67. p.

⁸⁵ Vö. *Cszmadia A.–Kovács K.–Asztalos L.*: *Magyar állam- és jogtörténet*, Budapest, 1986., 51. p.; Szlavóniáról lásd: *Heka László*: *Cesarica Marija Terezija i slavonsko pitanje (Mária Terézia császárné és a szlávón kérdés)*, Hrvatske novine, (az ausztriai horvátok hetilapja), Eisenstadt, 1997., 25. sz. 12. p.

oka a báni tisztségben is található. A horvát bánt ugyan a király nevezett ki személyének képviselőjére, de olykor a bánok hatalma majdnem hogy önálló uralkodó hatalmának felelt meg. Főleg – a XIII. század végi Subics Pál és fia, Mladen idején amikor a család örökös báni címet viselt – volt jelentős a bán hatalma. A bán mellett a zsupánok is mint zsupánásaik fejei korlátozták a király hatalmát Horvátországban.

Még nehezebben tudták a magyar királyok kiterjeszteni hatalmukat Dalmáciára. A Dalmatia névként elnevezett terület a horvát tengerpart és az önkormányzati joggal bíró városok közössége Spalato, Sebenico, Trau, Zára, Ragusa alkották. E városok municipiális jogai történelmi jellegűek voltak és a városok státusa ezek szerint városköztársaságokéhoz volt hasonló. Ragusa (Dubrovnik) pedig 1806-ig az is volt ténylegesen (Ragusai Köztársaság).⁸⁶ A dalmát városokat Kálmán szerezte meg 1105-ben és uralmát egész Dalmáciára kiterjesztette. Meghagyta azonban az önkormányzatukat, kereskedelmi kiváltságaikat, adómentességüket (a királyt csak a kereskedelmi vámok kétharmada illette meg). A második Velence elleni hadjáratban (1418–20) Luxemburgi Zsigmond elvesztette Dalmáciát a magyar korona számára. Ez súlyos csapás volt Horvátország és Magyarország gazdaságára, s könnyítette a hamarosan jelentkező törökök behatolását. Csupán Dubrovnik nem került Velence birtokába. A török uralom után a Habsburg-fennhatóság alá került rész az osztrák uralkodóház tartománya lett.

Az említettek alapján sok vita zajlott a múlt században arról, hogy Horvátország és Magyarország alkotmányjogi kapcsolata 1102 és 1526 között valójában perszónalunio volt, ahogyan ezt állították és állítják a horvát történészek (és ahogy e kapcsolatot nevezi az 1990. évi Horvátország alkotmánya),⁸⁷ vagy Horvátország Magyarországnak partes subjectae-a volt. E kibékülhetetlen ellentétes álláspontok csupán a Monarchia szétesése (és a 816 évig tartott közös állam bukása) után enyhülni kezdtek. A volt Jugoszlávia megszűnése után pedig lehetőség adódik átértékelni a korábbi hisztóriográfia álláspontjait minden kérdésben, így a közös államkapcsolatok kezdeteit is. A korábbi horvát történészek abból az aktusból, hogy Kálmán király 1102-ben megkoronáztatta magát Tengerfehérvárott horvát–dalmát királyává arra a következményre jutottak, hogy Kálmán nem tekintette Horvátországot (majd 1105-től Dalmáciát) fegyverrel elfoglalt területeknek és emiatt azokat nem is kebelezte Magyarországba mint részeit. E felfogás szerint ha tényleg fegyveres elfoglalásról lett volna szó, akkor fölösleges lett volna megkoronáztatni magát külön horvát–dalmát királlyá.⁸⁸ A magyar szerzők viszont egészen más álláspontot képviselnek. Horvátország és Dalmácia megszerzésének jogcíme fegyveres hódítás volt és az 1102. évi horvát–dalmát királlyá való megkoronáztatása csupán "a megszerzés tényének ünnepélyes proklamálása volt"⁸⁹ Deér József a nézeteit azzal magyarázta, hogy Kálmán nem volt a Trpimirovicsék származéka és az uralomhoz fegyverrel, Péter király legyőzésével jutott. "Uralkodása tehát a korfelfogás szerint illegitim,

⁸⁶ Heka László: Rodenje i nestanak Dubrovačke Republike (A raguzai köztársaság születése és megszűnése), Hrvatski glasnik, Budapest, 1996. 20. sz. 5. p.; vö. Heka László: Povijest Dubrovačke Republike (A raguzai köztársaság története), Hrvatske novine, Eisenstadt, 1997. 36. sz. 12. p.

⁸⁷ Ustav Republike Hrvatske. Hozta a horvát sabor 1990. december 22-én. I. "Izvorišne osnove" bevezető részében kimondja, hogy a horvát államiság egyik állomása "a horvát állami szubjektivitásának megőrzésében a horvát–magyar perszónális unióban" található. E perszónális unió 1526-ig tartott a horvát alkotmány szerint, hiszen a következő bekezdés az államiság következő szakaszát "a horvát sabor önálló és szuverén döntésében a Habsburg-házi király megválasztásában látja. Vö. Heka László: Koloman, prvi hrvatsko ugarski kralj (Kálmán, az első horvát–magyar király), Hrvatski glasnik, Budapest, 1996. 24. sz. 6. p.

⁸⁸ Vjekoslav Klaić: Da li je nekadanja Slavonija bila izprvice harvatska ili ugarska zemlja? (Vajon a régi Szlavónia kezdetben horvát vagy magyar terület volt-e?), Vienne, Zágráb, 1882. XIV. k. 35., 42. szám, vö. Margalits Ede: Horvát történelmi repertorium, II. köt., 670. p.

⁸⁹ B. Jeszenszky Béla: A társországok közjogi viszonya a Magyar államhoz, Budapest, 1889., 55. p.

külpolitikailag pedig bizonytalan volt.⁹⁰ Szerinte maga a koronázás nem szentesített közjogot és nem rendezte a két ország egymáshoz való viszonyát. Az uralkodó személye ugyan közös de nem lehet szó perszonálunióról mert annak lényege két független államnak a közös uralkodó személyén keresztül létrejött kapcsolata. Az pedig az állam és az uralkodó közjogi megkülönböztetésén alapul. Mivel a középkori államban a rex és a regnum egy egészet tesznek, nem lehetett szó perszonálunióról sem.⁹¹ A király ugyanis a középkorban patrimonialis uralkodó volt.

A magyar–horvát államkapcsolatainak megvilágítása érdekében érdemes megemlíteni, hogy az alkotmányjog tudománya különbséget tett az ország és állam közt. Az országterületen értette mindazokat az államokat és azok területeit, melyek a magyar szent korona főhatósága alatt álltak. A magyar állam országterülete e felfogás szerint három részből állott: a honfoglaláskor elfoglalt területekből, ezekhez a területekhez kapcsolt vagy alávetett (meghódított) részekből és végül a magyar korona főhatóságát elismerő hűbéres országokból. Az egymás közötti megkülönböztetés alapja az önállás foka volt. A magyar államhoz tartozó területeken, valamint a Dráván túli részekben (a mai Szlavónia, korábban Alsó-Szlavónia, vagyis Pozsega, Verőce, Valkó és Szerém megyék) és Szlavóniában (később Horvátország, Zágráb, Kőrös és Varasd vármegyék területe) a magyar jog volt (kisebb-nagyobb eltérésekkel) érvényben. A kapcsolt részek (alávetett részek) – ahogy korábban nevezték Horvátországot és Dalmáciát –, megőrizték saját jogukat, sőt közigazgatási különállásukat is. A kapcsolt részek és a hűbéres országok közötti különbség az volt, hogy Horvátország és Dalmácia nem rendelkeztek saját szuverén államhatalommal, amíg a hűbéres országok [pl. II. Béla által meghódoltatott Ráma (Bosznia) 1463-ig a török hódításig], megtartották az állami különállásukat is, csupán függésbe kerültek a magyar koronától.⁹²

Szent László tehát fegyverrel indult megvalósítani Horvátországra és Dalmáciára való örökösödési jogát (Ilona nővéreire mint horvát királynőre nézve), ám mivel komolyabb ellenállásra nem talált az általa elfoglalt (Gvozd hegyig terjedő) területen Álmost tette horvát királyul, az elfoglalt területet ugyan közvetlenül nem csatolta Magyarországhoz, de ott kiépítette a vármegye rendszert és fölállította a zágrábi egyházat, majd azt a magyar egyház szervezetének részévé tette. Kálmán király pedig fegyverrel – ugyanerre az örökösi jogra hivatkozva – legyőzte az utolsó önálló horvát királyt Petart és magát Tengerfehérvárott megkoronáztatta horvát–dalmát királlyá. Ezzel Horvátország elveszítette az állami szuverenitását. Ugyanakkor Kálmán koronázása valószínűleg nem csak az elfoglalás ünnepélyes proklamálása volt (habár Kálmán tudatni akarta a horvátokkal és a szomszéd államok uralkodóival, valamint Álossal is, hogy ő lett az ország királya), hanem bizonyára Kálmán ígéretet tett a horvát uraknak arra, hogy meg fogja őrizni a Horvát Királyság jogait, kiváltságait és megvédeni a területét. Kálmán és utódai nem tartózkodtak Horvátországban sem Dalmáciában és az uralkodást a király nevében az általa kinevezett bánon keresztül végezték. Horvátország és Dalmácia ugyan részei voltak a Magyar Királyságnak, ám – legalábbis a kezdetén – az állami és jogrendjük érintetlen maradt. Habár nem volt szó tiszta perszonális unióról, mégis Magyarország és a Horvát Királyság között – az ELTE munkaközössége – "kezdetben leginkább a perszonálunió fogalmával leírható kapcsolat formáját" látja, amelyben a két államot a

⁹⁰ Deér József: A magyar–horvát államközösség kezdetei, Királyi Magyar Egyetemi nyomda, Budapest, 1931., 33. p.

⁹¹ Uo.

⁹² Lásd a 84. sz. jegyzetet, 66. p.

közös király személye kötötte össze.⁹³ Ha perszónaluniót olyan államkapcsolatnak tekintjük, amelyben két államot csak a közös uralkodó személye köti össze, egyébként önálló államok – be kell vallani –, hogy a létrejött államalakulatban nem volt semmilyen szerepe a nemzetközi viszonyokban és külpolitikában. A külföld számára Kálmán királytól már csak a Magyarország létezett, az ország lakosságának állampolgársága is magyar volt. Ezen kívül azonban Horvátország megtartotta az államiságának legfőbb jellegzetességeit.

Amikor 1350 után Nagy Lajos megerősítette hatalmát Horvátországban és Dalmáciában, ezekre a területekre lassanként kiterjed a magyar állami és jogrend. A megerősödött királyok hatalmának kiterjedése figyelhető a horvátok államának megjelenésében is. A XIII. században még mint *pertinentiae*-t jelölik meg, majd elterjedt a bekebelezett országok elnevezés. Ez utóbbi megjelölés olykor a hűbéres országokra is használatba volt. 1458-tól már megkülönböztetik a *partes subjectae*-t a hűbéres országoktól. Az 1492:7. és az 1518:12. tc.-kek is a *partes subjectae* fogalmat Horvátországra és Dalmáciára alkalmazzák.⁹⁴ Werbőczy István Hármaskönyve *regna sacrae coronae subjecta et incorporata* kifejezést használja.⁹⁵

⁹³ Uo.

⁹⁴ Vö. Szalay László: A horvát kérdéshez, Pest. 1861, 86. p.

⁹⁵ Werbőczy István: Tripartitum. A dicsőséges Magyar Királyság szokásjogának Hármaskönyve Budapest. 1990. Harmadik rész. I. cím 1. szakasz, 477. p. a következőképpen szól: "... Dalmát-, Horvát- és Tótországoknak, valamint Erdélynek, mint ugyanis e mi Magyarországunk szent koronájának régóta alávetett és bele kebelezett országoknak", Horvátország különállásáról egyéb tekintetben így bíraskodásban is lásd: Hajnik Imre: A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád -és a vegyes- házi királyok alatt. Budapest, kiadja a Magyar Tudományos Akadémia 1899. VI. fejezet Erdély-, Dalmát-, Horvát és Tótországok és a Végvidéki bánások bíróságain 131–144. p.

Irodalom

BARADA Miho:

- Dinastičko pitanje u Hrvatskoj XI, stoljeća, (Az uralkodóház kérdése Horvátországban a XI. században), VAHD 50, 1928–1929.
- Poštanak hrvatskog plemstva (A horvát nemesség kialakulása), Časopis za hrvatsku poviest I. Zágráb, 1943.

BARADA Miho–KATIĆ L.–ŠIDAK J.: Hrvatska poviest (A horvát történelem), Zágráb, 1943.

BEUC Ivan prof. dr.: Povijest država i prava na području SFRJ (A SFR Jugoszlávia államainak állam- és jogtörténete), Universitas Studiorum Zagrabiensis, MDCLXIX, Zágráb, 1989.

CSIZMADIA–KOVÁCS–ASZTALOS: Magyar állam- és jogtörténet, Budapest, 1971., 1986.

DIACONUS Johannes ed. G. Monticolo Fonti per la storia d Italia, Scrittori secoli X–XI. Chronache veneziane antichissime I., Roma, 1890.

Diplomaticki zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije I Slavonije (CD I.) Szerk: Marko Kostrencic, Összegyűjt.: J. Stipisic és M. Samsalovic, Jug, Tud. és Műv. Akadémia, Zágráb, 1967.

FERDINÁNDY Géza dr.: A magyar alkotmány történelmi fejlődése., Budapest, 1906.

GRAFENAUER Bogo:

- Prilog kritici izvještaja Konstantina Porfirogeneta o doseljenju Hrvata (Adalékok Biborbanszületet Konstantin horvátok letelepedéséről szóló jelentéseinek kritikájához), Historijski zbornik, Zágráb, V/1–2, 1952–53.
- Nehaj vprašanj iz doba naseljavanja južnih Slovanov (Néhány kérdés a déli szlávok letelepedésének korszakáról), Zgodovinski časopis, Ljubljana, IV 1950. 82. p.
- Pomembnejši novi rezultati v starejši zgodovini jugoslovanskih narodov (A legújabb eredmények a délszláv népek korai történetéhez) Zgodovinski časopis, Ljubljana, XVIII. köt. 201-től.

GYÖRFFY György: Tanulmányok a magyar állam eredetéről. Bp. 1959.

HAUPTMANN Ljudmil: – Hrvatsko praplemstvo (A horvát ősnemesség), Slovenska akademija znanosti I umjetnosti (Szlovén Tud. és Műv. Akadémia), Ljubljana, Rasprave (Viták), I. köt, 1950.

HEKA László:

- Trpimir, utemeljitelj hrvatske vladarske kuće (Trpimir, a horvát uralkodóház megalapítója, Hrvatski glasnik, 1997. 9. sz.
- Pogibija posljednjega hrvatskoga kralja Petra I. i kraj staroga hrvatskoga narodnoga kraljevstva (Petar, az utolsó horvát király halála és a régi horvát nemzeti királyság vége), Hrvatske novine, Eisenstadt (Kismarton), 1997., 22. szám, 12. p.
- Doseljenje Hrvata u domovinu i uspostava Hrvatske države (A horvátok honfoglalása és az állam megalapítása), Godišnjak Hrvatskog glasnika, 1997. (A Hrvatski glasnik évkönyve 1997.), Budapest–Nagykanizsa, 1997, 12–21. p.
- Koloman, prvi hrvatsko–ugarski kralj (Kálmán, az első közös magyar–horvát király), Hrvatski glasnik Budapest–Nagykanizsa, 1996., 24. szám, 6. p.

- Povijesna uloga i značenje hrvatskoga sabora (A horvát szabor történelmi szerepe és jelentősége); Hrvatski glasnik Budapest–Nagykanizsa, 1997, 14. szám 8. p.
- Uloga i značenje hrvatskoga bana u državopravnoj povijesti Hrvatske (A horvát bán szerepe és jelentősége Horvátország állam- és jogtörténetében) (tanulmány) hrvatske novine Eisenstadt 1997. I. rész 41.sz. 11. p., II. rész 42. sz. 11. p., III. rész 43. sz. 11. p., IV. rész 44. sz. 11. p., V. rész 45. sz. 11. p.

HÓMAN Bálint:

- A zágrábi püspökség alapítási éve, Turul, 1910.
- Geschichte des ungarischen Mittelalters. B. I. Von den altesten Zeiten bis zum Ende des XII: Jh.. Berlin. 1940.

B. JESZENSZKI Béla: A társországok közjogi viszonya a Magyar államhoz, Budapest, 1889.

KARÁCSONYI János dr.: Ferdinand von Šišić: Geschichte der Kroaten.

KLAIĆ Nada: Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku (A horvátok története a kora középkorban),

KLAIĆ Vjekoslav:

- Da li je nekadanja Slavonija bila izprvice hrvatska ili ugarska zemlja? (Horvát vagy magyar terület volt-e kezdetében a régi Szlavonia?), Vienac, 1882., XIV. k. 35., 42. sz.
- Povjest Hrvata (Horvátok története). I. köt. (1301-ig), II. köt. (1301–1409), III. köt. (1409–1458), IV. köt. (1458–1526), V. köt. (1526–1608), Zágráb, 1899–1911.

KRISTÓ Gyula:

- A XI. századi hercegség története Magyarországon. Bp, 1974.
- A feudális széttagoltság Magyarországon, Akadémiai könyvkiadó, Bp. 1979

KUKULJEVIĆ Ivan:

- Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, Zágráb, 1861.
- U koju godinu pada darovna listina Trpimirova? (Melyik évbe esik Trpimir adománylevele?), Arkiv, XI. köt., 207–216. p.

MACAN Trpimir: Povijest hrvatskoga naroda (A horvát nemzet története),

MANDIĆ Oleg: "Pacta Conventa" i "dvanaest" hrvatskih bratstava (Pacta Conventa és a "12" horvát testvérség), Historijski zbornik XI.–XII. köt. Belgrád 1958–1959.

MARGALITS Ede dr.: Horvát történelmi repertorium; I–II., Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1900–1902.

MESIĆ Matija: Dmitar Zvonimir kralj hrvatski. (Zvonimir Dömötör horvát király), Rad, XXXIX. köt., 115–142. p.

MISKOLCZY Gyula dr.:

- A horvát kérdés és a délszláv állam gyökerei, I–V. rész., Napkelet, Budapest, 15–16. sz. 176–179. p., 18. sz. 352–357. p., 19. sz. 423–429. p., 20. sz. 497–502. p., 21. sz. 561–569. p.
- A horvát kérdés története és irományai a rendi állam korában. I–II. köt., Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1927.

PALUGYAY Imre: A Kapcsolt-részek (Slavonia–Croatia) történelmi- s jog-viszonyai Magyarországhoz, Pozsony, 1863.

PORPHYROGENETUS CONSTANTIE (Bíborbanszületett Konstanin): De administrando imperio (A birodalom kormányzása) Moravcsik Gyula fordítása, Budapest 1950.

RAČKI Franjo:

- Borba južnih slovena za državnu neodvislost u XI. vieku. (A déli szlávok küzdelme állami függetlenségükért a XI. században). Rad, XXIV., 80–150., XXV., 180–244., XXVII., 77–131., XXVIII., 147–183., XXX. 77–141. p.
- Dopunji i izpravci za stariju povjest hrvatsku. (Pótlások és helyreigazítások Horvátország régibb történetéhez)., Rad, XIX. köt., 62–105. p.
- Documenta historiae Croatiae periodum antiquam illustrantia, Zágráb, A Jugoszláv Tud. Ism. Műv. Akadémia kiadványa (1877)
- Ocjena starijih izvora za hrvatsku i srbsku poviest srednega vieka (A középkori horvát és szerb történelem forrásainak átértékelése.)
- Hrvatska prije XII. vieka glede na zemljišni obseg i narod. (Horvátország a XII. század előtt, tekintve területi kiterjedését és népét), Rad, LVI., 1881., 63–141. I., LVII., 102–150. p.
- Kako i kada se preobrazí hrvatska kneževina u u kraljevinu: (Mikor és hogyan alakult át a horvát fejedelemség királysággá?), Rad., XVII. 70–90. p.
- Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća. (Horvátország belső állapota a XII. század előtt)., Rad., LXX., 1884., 153–191. p.
- Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća. Crkva hrvatska. (Horvátország belső állapota a XII. század előtt. A horvát egyház.), Rad., LXXIX., 1886., 135–185. p.
- Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća. Vrhovna državna vlast. Odnosaj medju Crkvom i državom. (Horvátország belső állapota a XII. század előtt. A legfőbb állami hatalom. Az Egyház és az állam közötti viszony.) Rad, 91. köt., 1888., 125–180. p.
- Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća. Vladalac i njegova vlast. Župa i grad. (Horvátország belső állapota a XII. század előtt. Az uralkodó és joghatósága. Megye és város.)

ŠIŠIĆ Ferdo:

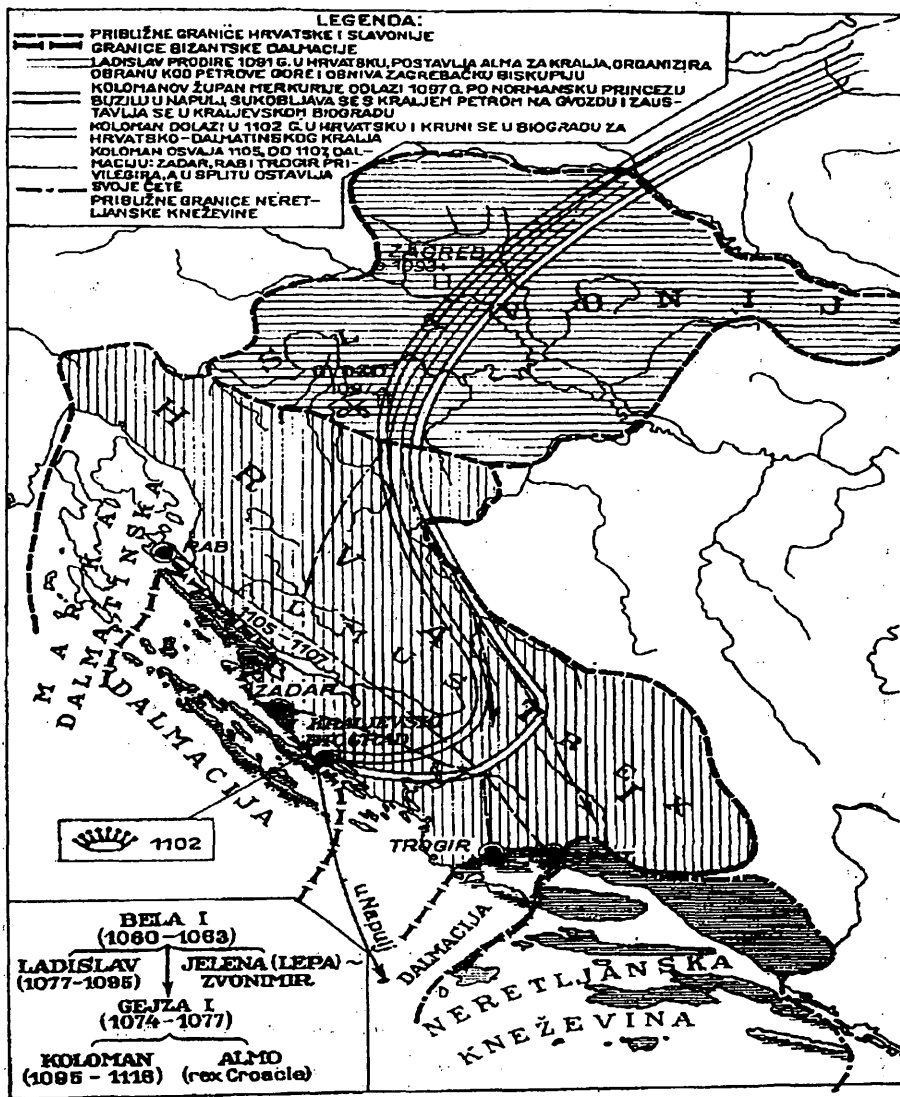
- Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara (Horvátok története a nemzeti uralkodóházból származó uralkodók idején.), Zágráb, 1925.
- Pregled povijesti hrvatskoga naroda. (A horvát nemzet történetének áttekintése.). Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zágráb, 1975.
- Priručnik izvora hrvatske historje I čest 1. do god 1107. (Segédkönyv a horvát történelem forrásaihoz 1107. évig), Zágráb, 1914.

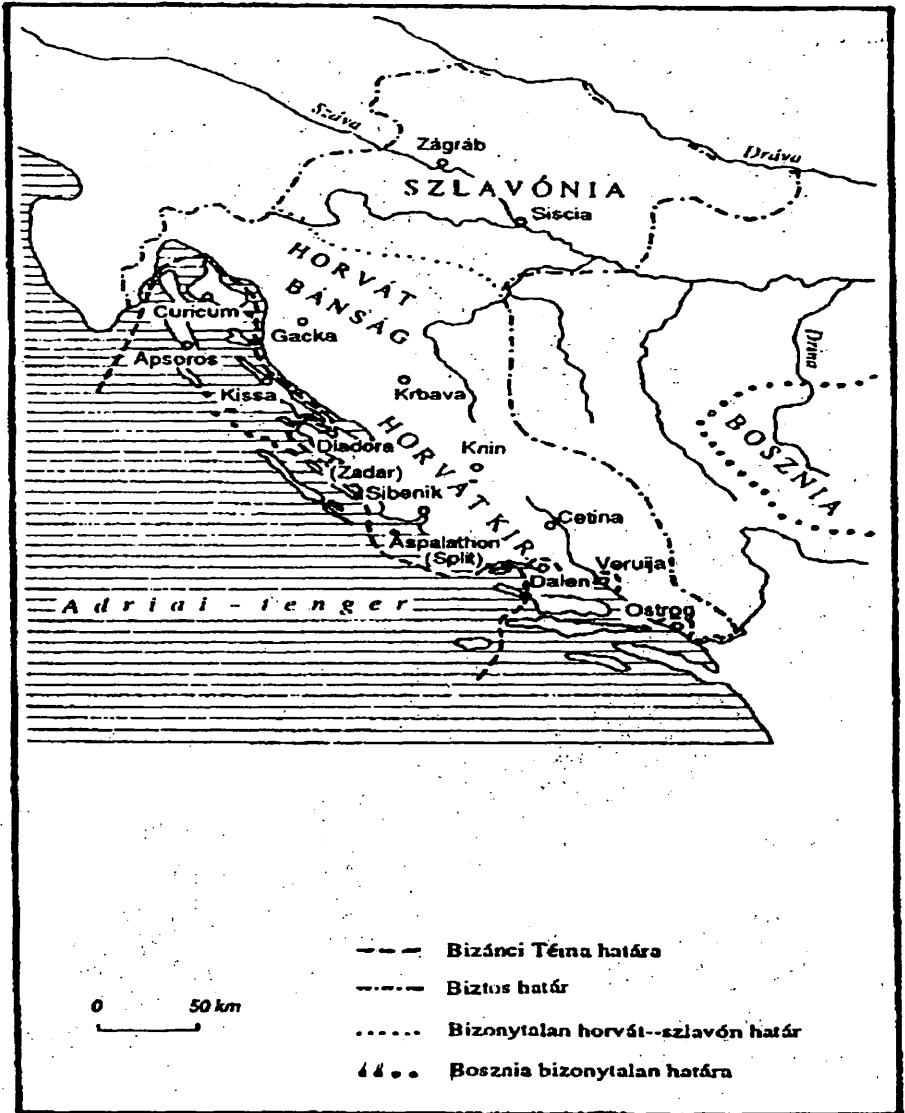
SOKCSEVITS Dénes–SZILÁGYI Imre–SZILÁGYI Károly: Déli szomszédaink története, Bereményi könyvkiadó, Budapest, 1994.

SMIČIKLAS Tadija: Povijest hrvatska I. köt. (1526-ig), II. köt. (1848-ig), (Horvát történelem.), Zágráb, 1879, és 1882.

ŽIVKOVIĆ Jovan:

- Annales Regni Francorum (et Annales qui dicitur Einhardi) ed. G. H. Pertz–F. Kurze, SS. rerum germ. in usum scholarum, Hasnnoverae, 1895.
- Gesta Hungarorum P. magistri qui Anonymus dicitur – ed. E. Jakubovich – D. Paiss, SS rerum hungaricarum I. 1937
- Gesta Hungarorum Simonis de Kéza (Kézai Simon gestája) – ed. A. Domanovszky, SS. rerum hungaricarum I. 1937.

A kora középkori horvát állam (10--11. sz.)

LÁSZLÓ HEKA

BIETRÄGE ZUR VERFASSUNGSGESCHICHTE DES KROATIENS
VOR 1526

(Zusammenfassung)

In der Studie beschäftigt sich der Autor mit der Verfassungsgeschichte und mit der Staatgemeinschaft mit ungarisch bis zum Jahre 1526. von unabhängigem kroatischen Staat.

Es handelt sich über die Landnahme und die Staatsgründungsversuche der Kroaten, bzw. über das kurze Leben des kroatischen Herzogtums bzw. Königreichs (bis Jahre 1102). In der Studie wird die Staatsorganisation von Kroatien in der Zeit von nationalen Herrscher zB.: die Städte (civitas) und ihre Statutum, die herrschender Ämter und die Staatsschatzkammer (aerarium regium, fiscus regalis) dargestellt.

Man kann auch über die erfolgen des Verlierens der Souveränität von Kroatien lesen, aber die Darstellung der kroatischen Kirche fehlt auch nicht.

Am Ende der Arbeit können die Rechtsquellen des kroatischen Staates gelesen werden.